

De nationella minoriteternas erfarenheter av diskriminering, utsatthet och hatbrott

Studie genomförd på uppdrag av
Länsstyrelsen Stockholm och
Sametinget

2023

emerga

MÄNSKLIGA
RÄTTIGHETER
I PRAKTIKEN

Innehåll

Inledning.....	3
Sammanfattning av studiens resultat.....	4
Definition av begrepp som används.....	4
Hur tar sig diskriminering, utsatthet och hatbrott uttryck?.....	4
Konsekvenser av upplevelser på individ- och gruppnivå	6
Bakgrund och syfte	8
Metod för datainsamling och analys	10
Urval och rekrytering av deltagare	10
Resultat.....	13
Den nationella minoriteten judar	13
Den nationella minoriteten romer.....	20
Den nationella minoriteten samer.....	28
Den nationella minoriteten sverigefinnar.....	35
Den nationella minoriteten tornedalingar.....	42
Reflektioner från EmergaLab.....	49

Inledning

Den här dokumentationen är resultatet av en studie som EmergaLab genomförde på uppdrag av Länsstyrelsen Stockholm och Sametinget under hösten 2023. Bakgrunden är myndigheters uppdrag att följa upp tillämpningen av svensk minoritetspolitik och lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk.

Studien behandlar det minoritetspolitiska delområdet diskriminering, utsatthet och hatbrott. Fem workshops (tre digitala och två fysiska) genomfördes med personer från de fem nationella minoriteterna (judar, romer, samer, sverigefinnar och tornedalingar) som har kunskap om och erfarenhet av diskriminering, utsatthet och hatbrott.

Dokumentation börjar med en sammanfattning av studiens resultat. Efter detta presenteras bakgrund, syfte, frågeställning och metod för studien. Resultatdelen som följer är uppdelad på de fem nationella minoriteterna och beskriver vad som framkom under respektive workshop.

I rapporten används *förvaltningsmyndigheter* som samlade begrepp för kommuner, regioner och statliga myndigheter, såsom det används i minoritetslagen.

Sammanfattning av studiens resultat

I detta avsnitt sammanfattas de viktigaste utsagorna från alla fem workshops och de gemensamma drag som deltagare har lyft fram. Totalt medverkade 29 deltagare i samtliga fem workshops. Sammanfattningen innehåller inte en djupare analys av insamlade data. Resultatdelen består till stor del av deltagares citat, för att förmedla deras röster och ge en så ofiltrerad bild som möjligt.

Definition av begrepp som används

Det är viktigt att förstå hur olika begrepp kan förstås, tolkas och användas av minoriteter för att kunna fånga upp och beskriva olika upplevelser och erfarenheter. Därför valde vi att börja workshopen med att diskutera innebörden av olika de begrepp som idag används vid uppföljning av minoritetspolitiken, nämligen diskriminering, utsatthet och hatbrott.

Det blev tydligt att majoriteten av deltagare inte anser att deras upplevelser fångas upp av de tre begrepp som idag används.

Å ena sidan finns det deltagare som menar att dessa tre begrepp är alldeles för vaga och att andra begrepp som rasism, antiziganism och antisemitism borde användas i mycket större utsträckning för att visa på vidden av utsattheten, och för att kunna beskriva de upplevelser som många lever med.

Å andra sidan menar många deltagare att det borde finnas andra begrepp som visar på hur utsattheten tar sig uttryck bortom de tre ord som används idag. Många lyfte fram att begrepp som negligering, osynliggörande och marginalisering ger en större och djupare förståelse, och i större utsträckning beskriver vad många upplever. Många deltagare anser att just dessa begrepp fortfarande är helt osynliga, vilket leder till att deras upplevelser inte fångas upp i lika stor utsträckning. Konsekvenserna blir att det är svårt att synliggöra vad negligering, osynliggörande och marginalisering leder till för olika grupper och att motverka förekomsten av det.

Hur tar sig diskriminering, utsatthet och hatbrott uttryck?

Det är svårt att dra några generella slutsatser kring hur diskriminering, utsatthet och hatbrott tar sig uttryck eftersom alla grupper har olika erfarenheter och har blivit drabbade på olika sätt.

Det är tydligt att samtliga deltagare upplever att det historiskt har förekommit diskriminering, utsatthet och hatbrott, och att det fortfarande förekommer.

Det går att urskilja några generella drag kring upplevelsen och erfarenheten av diskriminering bland samtliga nationella minoriteter. Nedan lyfter vi det som har kommit fram under samtliga workshops.

Rädsla för att vara öppen med sin identitet

Rädslan för att vara öppen med sin identitet bottnar i olika saker. Vissa deltagare upplever en fysisk rädsla för att bli utsatta för våld, trakasserier och kränkningar, medan andra känner en skam över den egna identiteten (på grund av den utsatthet som deras familjer har levt med under lång tid) och väljer därför att inte vara öppna med det. Inom samtliga grupper lyfts det fram hur rädslan och skammen påverkar vardagen – att aldrig kunna känna sig hel.

Upplevelsen av att majoritetssamhället ska definiera vad som är rätt kultur, traditioner osv.

Deltagare i samtliga workshops upplever att det finns ett glapp mellan vad lagen uttrycker och hur det efterlevs i olika kommuner/regioner och myndigheter. I stort sett alla deltagare ger på ett eller annat sätt uttryck för att de inte får bejaka, bevara och utveckla den egna kulturen på sina villkor. De upplever att det finns ett översitteri från majoritetssamhället som ständigt på olika sätt försöker inskränka nationella minoriteters kultur och traditioner genom att säga att de inte hör till majoritetens tolkning av svenska värderingar. Många deltagare pratar om assimileringspolitik och hur det har drabbat dem att smälta in och bli en del av majoritetssamhället. Priset för den assimileringen menar deltagare är att de har tappat sitt språk, sin kultur och sina traditioner.

En känsla av att inte vara en del av det svenska samhället

Deltagare i workshopen ger uttryck för att de inte känner sig som en del av det svenska samhället, så länge de vill bevara och följa den egna kulturen och traditionerna. De säger att de har två identiteter, en svensk och en som tillhör den nationella minoriteten. Samtidigt upplever de att det är just den svenska identiteten som uppskattas och värdesätts i många offentliga sammanhang. Deltagare upplever

inte att minoritetens språk, kultur, tradition och religion är en del av den svenska historien och berättelsen utan något som står vid sidan av och som de ständigt måste kämpa för att skydda och bevara.

Mindre tillit till olika samhällsaktörer

Rädslan, skammen och upplevelsen att inte få bevara sin kultur och sina traditioner har lett till att nationella minoriteter känner allt mindre tillit till olika samhällsaktörer. Deltagare menar att bristen på tillit får allvarliga konsekvenser och tar sig uttryck på olika sätt, bland annat genom att individer:

- avstår från att söka vård
- avstår från att söka stöd och hjälp
- inte anmäler diskriminering, kränkningar, hatbrott
- inte röstar i val
- blir en allt mer sluten och misstänksam grupp.

Deltagare menar att det finns en tydlig vi- och dem retorik som i ännu större utsträckning påverkar tilliten och känslan av tillhörighet. Att ständigt tillhöra "de andra" som inte riktigt passar in har samtliga en erfarenhet av.

Konsekvenser av upplevelser på individ- och gruppnivå

På individnivå är det allt från fysiska besvär som oro, ångest, depression och missbruk, och på gruppnivå är det en känsla av att försvinna som folk, att bli helt historielös. Detta påverkar deltagare mycket mer än vad de upplever att det finns förståelse för. En del nämner minoritetsstress och att det är något de konstant lever med om de väljer att vara öppna med sin identitet. Flera deltagare uttrycker att de känner att de lever i ett utanförskap.

Deltagare beskriver känslan av uppgivenhet och maktlöshet inför situationen, och de upplever att de inte längre har en tydlig och klar bild av hur de vill att samhället ska se ut. Flera deltagare säger att de har tappat tron på en bättre framtid och vet många gånger inte vad de kan göra för att skapa förändring.

Vad kan olika aktörer göra för att motverka och bekämpa diskriminering, utsatthet och hatbrott?

Det finns genomgående ett antal olika områden som återkommer i samtliga workshops under temat vad olika aktörer (kommuner, regioner och myndigheter) kan göra för att motverka och bekämpa förekomsten av diskriminering och utsatthet.

Mer kunskap

Alla lyfter fram att det behövs mer kunskap om lagen om nationella minoriteter och minoritetspolitiken, men också mer kunskap om diskriminering, utsatthet, marginalisering, negligering och osynliggörande och vilka konsekvenser det leder till.

Flera menar att kunskap om nationella minoriteter i bästa fall finns hos några få anställda och fortfarande oftast är knuten till "eldsjälar". Deltagare påpekar hur viktigt det är att kunskapen finns bland förtroendevalda, chefer och olika professioner (allt från controllers till förskolepedagoger). Det är viktigt att det finns kunskap om samtliga nationella minoriteter – om det som förenar dem, men också det som är deras unika särprägel. Det är viktigt att kunskap förmedlas på ett sätt som binder ihop svensk historia med nationella minoriteters historia, kultur och traditioner.

Alla kommuner har ansvar att arbeta med att bevara, stärka och skydda nationella minoriteter, oavsett om det bor 1 eller 1 000 personer som tillhör en nationell minoritet i kommunen. Detta måste kommuner/regioner ha kunskap om och många menar att det kräver ett annat sätt att arbeta. Flera deltagare berättar att de ofta får höra att det inte arbetas med nationella minoriteter eftersom det inte bor några i just den kommunen eller regionen.

Bättre strukturer och uppföljning av arbetet

I stort sett alla deltagare lyfter fram att det saknas fungerande strukturer för arbetet med nationella minoriteter och att det fortfarande är väldigt personbundet huruvida det pågår insatser och frågorna är prioriterade. Deltagare riktar i första hand kritik mot kommuner som ingår i förvaltningsområden, som de anser har ett större krav på sig att prioritera arbetet. I en optimal situation har en kommun/region en anställd som arbetar heltid med nationella minoriteter. I praktiken är det i många kommuner/regioner en del av en tjänst (10–20 procent) eller så finns den funktionen inte alls. Det är svårt att driva arbetet utifrån de förutsättningarna och det får

effekt på planering, genomförande och uppföljning. Just uppföljningen som kommuner, regioner och myndigheter ska göra för att utveckla arbetet med nationella minoriteter lyfts återkommande fram, och hur viktigt det är att det finns en regelbunden och strukturerad uppföljning för att kunna utveckla arbetet vidare.

Deltagare återkommer till hur viktigt det är att sätta upp långsiktiga mål för arbetet för att sedan koppla dem till olika insatser och aktiviteter. Det är viktigt att representanter för nationella minoriteter är med och formulerar målen och olika strategier för att följa upp arbetet. Målen måste vara förankrade i politiken och det måste finnas en budget för att driva och utveckla arbetet.

För att skapa långsiktiga och hållbara strukturer är det viktigt att fortsätta att utveckla samråden och verkligen ge nationella minoriteter inflytande i frågor som rör dem. En sak som många deltagare återkommer till är att kommuner/regioner har svårt att hitta representanter som vill vara med på samråd. Deltagare menar att det finns en rimlig förklaring som bottnar i utsattheten och misstron mot majoritetssamhället. Majoriteten av de som tillhör en nationell minoritet väljer fortfarande att inte ge sig till känna. Samtidigt upplever de som går på samråd att det fortfarande inte används för att ge minoriteter inflytande utan för att sprida information och lära sig mer om gruppen.

Bakgrund och syfte

Målet för minoritetspolitiken i Sverige är att ge skydd för de nationella minoriteterna judar, romer, samer, sverigefinnar och tornedalingar; att stärka deras möjlighet till inflytande; och att stödja de historiska minoritetsspråken så att de hålls levande. Det övergripande målet utgörs sedan 2010 av följande tre delområden:

- diskriminering och utsatthet
- inflytande och delaktighet
- språk och kulturell identitet.

Länsstyrelsen Stockholm har tillsammans med Sametinget i uppdrag att följa upp tillämpningen av lag (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk (minoritetslagen).¹ Fördjupningsområdet för uppföljningen år 2023 är delområdet diskriminering, utsatthet och hatbrott.

Minoritetspolitiken anger att de nationella minoriteterna ska ges förutsättningar att delta i samhällslivet på lika villkor. För att detta ska ske behöver diskriminering på grund av tillhörighet till nationell minoritet synliggöras och bekämpas. Samhället ska motverka missgynnande och utsatthet av de nationella minoriteterna, och ge dem samma förutsättningar som majoritetsbefolkningen.

I Länsstyrelsens och Sametingets uppföljningsrapport till regeringen 2022 lyfts bland annat följande fram:

- De flesta kommuner och regioner har inte genomfört utbildningar inom den egna organisationen för att motverka diskriminering av nationella minoriteter.
- Kommuner och regioner menar att arbetet med diskriminering försvåras av för lite kunskap, brist på resurser och att frågan inte är prioriterad. Samtidigt nämner de att en framgångsfaktor är att integrera arbetet i det bredare rättighetsperspektivet.
- Mörkertalet är stort när det gäller anmälningar om diskriminering och det är svårt att göra jämförelser över tid.

Föreliggande studie är en del av 2023 års uppföljning med syftet att synliggöra hur diskriminering, utsatthet och hatbrott upplevs av nationella minoriteter.

Uppföljningsmyndigheterna har gett EmergaLab i uppdrag att genomföra den aktuella studien. EmergaLab har genomfört workshops med samtliga fem nationella minoriteter. Syftet med studien är att ge Länsstyrelsen Stockholm och Sametinget en fördjupad bild av nationella minoriteters uppfattning av hur diskriminering, utsatthet och hatbrott sker, vilka konsekvenser det ger och förslag på åtgärder som olika aktörer kan göras för att förebygga och förhindra att nationella minoriteter utsätts.

¹ Lag (2009:274) om nationella minoriteter och minoritetsspråk, tillgänglig på https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-2009724-om-nationella-minoriteter-och_sfs-2009-724

Metod för datainsamling och analys

Urval och rekrytering av deltagare

Datainsamlingsmetoden valdes av Länsstyrelsen Stockholm. EmergaLab har genomfört fem workshops, en med respektive nationell minoritet. Länsstyrelsen Stockholm och Sametinget har ansvarat för rekrytering av deltagare. I sammansättningen av workshops har uppföljningsmyndigheterna eftersträvat en bred representation hos deltagarna avseende kön, ålder och geografisk hemvist.

Datum för de olika intervjuerna sattes så att så många som möjligt skulle kunna delta. Åtta platser till respektive workshop erbjöds. Några som hade anmält intresse att delta i workshopen ställde in sin medverkan med kort varsel på grund av sjukdom. Deltagarna har fått arvode för medverkan i workshops. Samtliga deltagare som har medverkat är anonyma och de har gett sitt samtycke till att dela sina erfarenheter.

Nationell minoritet	Datum	Deltagare	Män	Kvinnor
Judar	230926	7	2	5
Romer	230922	7	4	3
Samer	231005	4	-	4
Sverigeфиннар	230927	3	3	-
Tornedalingar	231003	8	3	5

Genomförda workshops med personer från de nationella minoriteterna.

Genomförande och metoddiskussion

Workshopparna genomfördes fysiskt och digitalt under september och oktober 2023. Varje workshop tog cirka tre timmar.

Workshopparna genomfördes på svenska och dokumenterades på olika sätt av EmergaLab. Under de digitala workshopparna medverkade en anställd från Länsstyrelsen Stockholm för att säkerställa att GDPR efterlevdes, samt erbjöd teknisk support.

Det har varit stor spridning bland deltagarna som har medverkat. De har både representerat riksorganisationer, lokala föreningar och medverkat i egenskap av privatpersoner. De har varit både äldre och yngre, identifierat sig som man eller kvinna och haft en geografisk spridning i landet. Blandningen av deltagare gör att många har kunskap om minoritetens utsatthet, både historiskt och i nutid.

Syftet med workshopparna har varit att få en ökad förståelse för hur ett urval av nationella minoritets representanter ser på gruppens utsatthet och diskriminering. Genom att fråga, reflektera och samtala med de som har insyn i hur diskriminering och utsatthet tar sig uttryck och hur det påverkar vardagen kan vi skapa större förståelse och medvetenhet.

För att genomföra uppdraget utgick vi ifrån tjänstedesign² som metod. Det är en tacksam metod för att undersöka minoritetens upplevelser, känslor, tankar kring diskriminering och utsatthet, för att sedan samla in insikter som kan struktureras som förslag på åtgärder att arbeta vidare med. Det var viktigt att utforma workshopparna på ett sätt som kändes tryggt, säkert och gav plats för att kunna vara modig och ärlig samtidigt. Vi ville att varje person som medverkade skulle känna sig respekterad, sedd, hörd och bekräftad i sin upplevelse. Lejla Mundzic från EmergaLab var både facilitator och ledare för uppdraget. Under workshops blandade vi olika typer av övningar, egna reflektioner, bikupa, fokusgrupper i helgrupp, gemensam reflektion osv. Samma struktur genomsyrade alla workshopparna och anpassades utifrån antal deltagare samt om det genomfördes fysiskt eller digitalt.

Under workshopparna pratade vi om olika teman som; definition av olika begrepp, vad är diskriminering, hur tar det sig uttryck i olika situationer, hur påverkar det vardagen, hur kan olika aktörer påverka och förhindra att det sker diskriminering? Valet av metod ska också ses i ljuset av att målgruppen ständigt medverkar i olika konstellationer för att berätta om sina upplevelser för att detta sedan ska kunna redovisas. Vi ville denna gång skapa ett tillfälle att också i grupp läka genom att dela med sig, reflektera, diskutera i helgrupp och ge förslag på lösningar tillsammans.

En kvalitativ studie likt denna syftar till att få en djupare förståelse, men kan inte ge generaliserbara resultat.

² [Tjänstedesign – Wikipedia](#)

För att få mer förståelse och kunskap om upplevelsen av diskriminering och utsatthet behöver mer omfattande studier genomföras över längre tid. Möjligtvis kan föreliggande studie fungera som en fingervisning om vilka områden vi behöver mer fördjupning och kunskap kring.

Temaguide

Temaguiden utvecklades av EmergaLab. Olika teman skickades ut till deltagarna i förväg, vilket gjorde att de hade möjlighet att se vilka områden som skulle tas upp och således kunna förbereda sig.

Temaguiden följdes till största del under workshopparna, men vissa frågor ställdes inte under samtliga intervjuer då det lämnades utrymme för följdfrågor beroende på vad deltagarna tog upp. I slutet av varje workshop tillfrågades deltagarna om det fanns någon ytterligare fråga som de själva skulle vilja lyfta, men som inte behandlats tidigare.

De teman som diskuterades under workshopparna var:

- diskussion kring olika begrepp som används för att beskriva nationella minoriteters upplevelser
- exempel på hur diskriminering och utsatthet tar sig uttryck
- konsekvenser av detta för individer och gruppen som helhet
- förslag på åtgärder för att motverka och bekämpa diskriminering, utsatthet och hatbrott som kommuner/regioner och myndigheter kan göra.

Bearbetning av data

De inspelade workshopparna transkriberades och analyserades. Efter noggrann genomläsning av respektive workshop plockades återkommande eller intressanta frågor och teman ut, tillsammans med illustrerande citat. I resultatredovisningen presenteras resultaten för varje workshop separat.

Resultat

I denna del presenteras resultaten från de fem workshopparna. Resultaten från varje minoritetsgrupp presenteras separat och utifrån temaguidens huvudsakliga teman.

Den nationella minoriteten judar

Workshopen med judiska representanter genomfördes fysiskt i Länsstyrelsens lokaler i Stockholm. Sju deltagare medverkade, två män och fem kvinnor. Alla deltagare förutom två hade erfarenhet av olika typer av samråd och möten med det offentliga. Alla som medverkade under workshopen hade egen erfarenhet av diskriminering, utsatthet och hatbrott. Deltagarna representerade olika åldrar och hade en geografisk spridning i landet. Samtliga ansåg att kunskapen och förståelsen om hur judar negligeras och diskrimineras måste öka i samhället.

Tema 1 – definition av begreppen diskriminering, utsatthet och hatbrott

Deltagarna diskuterade länge vilka begrepp som egentligen på bästa sätt fångar in och beskriver deras upplevelser av att vara judar i olika sammanhang. Flera av dem menar att begrepp som osynliggörande av antisemitism och antisemitiska attityder och negligering är begrepp som de mest känner igen sig i, och som på bästa sätt kan beskriva den vardagliga upplevelsen. Samtliga nämner att det finns oerhört mycket fördomar och stereotypa föreställningar om judar som många inte vågar eller vill bemöta. Flera säger att de upplever att det sågs fördomsfulla saker som inte ifrågasätts.

Under workshopen framträdde en bild där flera deltagare beskrev olika situationer som de har upplevt (varit med om) som var både diskriminerande och djupt kränkande.

”Jag upplever att det finns en tystnad och acceptans i samhället att vissa saker bara får sägas och att vi ska typ leva med det. Inte ifrågasätta och inte klaga. Och det är klart att det sätter sig och påverkar ens sätt att tänka och vara.” (Deltagare 2)

Begreppet utsatthet kommenterades av flera och de resonerade kring användningen av det. Flera sa att de inte vill förknippas med att vara utsatta. Själva begreppet fångar inte upp deras upplevelser. De vill inte ses som offer och de upplever sig inte utsatta.

"Antisemitism är ett jättestort och utbrett problem. Det finns hela tiden olika konspirationsteorier om vem som styr världen och det påverkar oss som grupp oerhört negativt. Så det handlar inte alla gånger om att enskilda individer drabbas av diskriminering utan att det finns starka föreställningar om hela gruppen som påverkar oss negativt hela tiden. Och allt detta riskerar man att missa jättemycket när man snävar in på begrepp som diskriminering och utsatthet." (Deltagare 3)

"Det vi pratar om när vi pratar antisemitism ligger ju på en helt annan nivå, som liksom inte fångas upp av de begrepp som vi använder när vi pratar om diskriminering, utsatthet och hatbrott. Det finns så starkt inbyggt och det präglar vår västerländska kultur som få är medvetna om." (Deltagare 5)

"Och det är viktigt att vara medveten om att antisemitism också finns inom den antirasistiska rörelsen. För där kan man uttrycka sig i termer av att de är ju vita och har bra positioner i samhället, utbildning och jobb. Ska de snacka om att de är utsatta? De är en ju en jätteprivilegierad grupp. Så rasism och antisemitism är två olika begrepp som ska användas på olika sätt. De har olika strukturer och historier." (Deltagare 3)

"Det är nog en känsla av obehag som skulle bäst kunna beskriva det jag känner. Att vara annorlunda i Sverige är inte lätt. Det är allt från att man inte firar samma högtider, till frågan om Israel som gör att det alltid finns ett obehag. Jag har alltid valt att vara tydlig med vem jag är och jag har aldrig dolt min identitet men jag upplever att det finns en frustration från majoritetssamhället om allt som är annorlunda och som de menar inte passar in i det svenska samhället. Som omskärelse, eller konfessionella inslag i skolan." (Deltagare 4)

Tema 2 – upplevelsen av diskriminering, utsatthet och hatbrott

Deltagarna lyfte fram olika exempel på hur utsattheten, marginaliseringen, kränkningarna och hoten kan se ut. Många lyfte fram exempel från skolan, både egenupplevda och sådant som deras barn upplevt.

"Det framkommer ofta situationer där barn har mobbats i klassen för att de är judar, för att de bär Davidsstjärna. Sedan tar man upp det med skolan och föräldrarna, men det händer ingenting. Det blir ingen förändring. Det är fruktansvärt för barnet att uppleva detta och att ingen kan göra något åt det." (Deltagare 5)

"Under min uppväxt sas det saker i klassrummet som var uttalade hot mot judar och västvärlden och inte nog med att ingen sa ifrån, att ingenting hände, det värsta var nog att jag hade en upplevelse av att det var ok att säga saker som var så kränkande. Att det är normalt. Och det är fruktansvärt. Att man accepterar det." (Deltagare 1)

"För mig handlar det mycket om förskolan, skolan och kosher mat. Där skolan konsekvent säger att nej det serverar vi inte. Vi accepterar inte svaren och sedan börjar den eviga kampen där frågan bollas mellan olika myndigheter utan att någon vill ta ansvar för det. Det är så många olika frågor som är sammanvävda, som till exempel okunskap kring jiddisch och den judiska kulturen och traditionen. Det är ju inte riktigt samma sak och det ställer till det för oss ibland." (Deltagare 2)

"Jag har flera fall där lärare har blivit uppmuntrade av andra lärare att inte lämna ut sin judiska identitet för att det kan skapa problem med elever. Så vi blir liksom uppmuntrade att dölja att vi är judar. Det är ju helt sjukt." (Deltagare 4)

"Skolan är jättesvår att hantera och det vet vi alla om. Vi har ju till exempel en lista i en kommun där skolor är svartlistade. Det vill säga skolor som judiska barn inte bör gå på för där kan man inte säga att man är jude. Och det här vet alla liksom om, vi förhåller oss bara till det." (Deltagare 4)

Det som alla deltagare upplever och som är svårt att bemöta är att det finns en allmän accepterad bild i samhället om hur judar är, och att det finns otroligt mycket fördomar och stereotyper som skapar en kollektiv negativ bild.

"Det sker hela tiden ett förminskande av olämpliga saker som sägs. Men det är väl inte så farligt, var inte så känslig, men vi skojade bara, är sånt som man ofta får höra. Gör ingen grej av det här nu, får vi höra. Det finns en attityd som man inte är varse om, att man utsätter en person för förolämpningar på grund av dess identitet." (Deltagare 6)

"Det finns så starka föreställningar om juden och det tar sig inte uttryck via hatbrott och diskriminering. Jag menar ingen vill bli kallad för antisemit, samtidigt som de kan ge uttryck för grova generaliseringar, fördomar och konspirationsteorier. Det är liksom accepterat, att det bara är så." (Deltagare 4)

"Man kan tro att det är annorlunda nu när jag är vuxen och arbetar på en myndighet, men fortfarande får jag höra saker om judar. I matsalen säger man till varandra men ta lite till, var inte en sån jude (snål) och det är liksom ingen som säger ifrån. Och speciellt påtagligt blir detta

när det finns personer från mellanöstern. Man vill liksom inte stötta sig med någon och då låter man bli att reagera. Det blir liksom på något sätt ok att inte reagera eller säga ifrån.” (Deltagare 1)

Flera deltagare upplever att Israel-Palestinakonflikten leder till en ökad känsla av utsatthet och en konstant känsla av att behöva försvara och förklara sig. Många upplever att latent antisemitism ökar så fort konflikten eskalerar.

”Jag upplevde att grunden i samhället när jag växte upp var att det var okej att hata Israel och jag tror att mediabevakningen bidrog mycket till det, men även en rädsla för att säga emot. Jag menar jag gick i skolan där elever fick oemotsagt säga att deras dröm när de blir äldre är att slakta judar. Och lärarna reagerade inte alls på det.” (Deltagare 1)

”Det blir liksom som om att jag representerar en ondska om jag säger att jag har varit i Israel eller att jag har släkt i Israel.” (Deltagare 7)

”Den här rädslan av att vara jude lever jag med sedan jag var liten. Och jag funderar mycket kring hur jag ska tackla allt nu när jag har egna barn. Några av deras bästa vänner kommer från mellanöstern så hur mycket ska jag berätta för de om att vi är judar och vad det innebär. Hur kommer det att påverka dem? Kommer de att leva med samma rädsla som jag lever med?” (Deltagare 1)

Flera deltagare resonerar kring vad det faktiskt innebär att vara jude i det svenska samhället. Samtliga menar att de upplever att det är okej att vara ”lite” jude, men helst ska man ”släppa” allt som inte riktigt uppfattas som svenskt. Fler uttrycker det som att majoritetssamhället ständigt har åsikter om vad som är rätt att bevara och föra vidare till kommande generationer.

”Men det är ju just den här etnocentrismen som kanske är det jobbigaste att hantera. Det här med att svensken vet vad som är rätt och fel, både moraliskt och värdemässigt. Ta det här med b’rit milah (omskärelse av pojkar). Det är främmande för majoritetssamhället och de säger att vi begår övergrepp på våra små barn. Att vi har gjort det i flera tusen år, att det görs i stora delar av världen, det spelar liksom ingen roll för man anser att man vet bättre. Det är översitteri, besserwisser och etnocentrism av stora mått.” (Deltagare 3)

”Det är samma sak med kosher, där man säger att det är mer djurplågeri än det sättet som vi dödar våra djur på. Att man är ute och jagar älg och andra djur det förklarar man att det är kultur, natur, upplevelser att det är underbart att komma ut i naturen och komma nära djuren. Men det vi gör är fel. Det är liksom konstant denna

*värdering och att det tolkas enligt majoritetssamhällets värdeskala.”
(Deltagare 4)*

”Det finns en syn på att staten vet bäst vad som är bäst för människorna. I vårt fall är det staten som vet bäst vad som är konfessionell undervisning och vad som inte är det. Vi har väldigt mycket traditioner i judendomen som vi följer. Men det blir en utmaning att lära ut våra traditioner i skolan, för då säger staten att vi är en konfessionell skola i den bemärkelsen som kristendomen tolkar begreppet konfessionell. Men judendomen är inte det och det finns inte tillräcklig kunskap om detta och det påverkar oss hela tiden, i vad vi får och inte får lära oss och överföra på kommande generationer. Vi blir misstänkliggjorda och övervakade och majoritetssamhället styr vad som är rätt och fel.” (Deltagare 2)

”Ska judendomen verkligen bli en del av det svenska samhället och vi ska känna oss inkluderade så måste det finnas kunskap och förståelse för vår tradition, kultur och religion. Idag upplever vi att så fort det skaver sig med svenska majoritetssamhällets invanda normer blir det problematiskt.” (Deltagare 5)

Vad blir konsekvenserna av diskriminering, utsatthet och hatbrott?

Konsekvenser som lyfts fram är allt från en faktisk rädsla både för en själv och för ens barn för att bli utsatta för våld om man väljer att öppet visa sin judiska identitet, till att man censurerar sig själv och väljer när och var man ska berätta om sin identitet. Flera säger också att de har en plan b för hur och var de ska leva om vissa lagförslag skulle gå igenom, som skulle försvåra för dem att leva enligt sina traditioner. Några lyfter fram hur viktigt det är att visa på vidden av den judiska kulturen och traditionerna för att knäcka myten och skapa en annan bild av hur det är att leva som jude i Sverige.

”Jag försöker verkligen att visa i olika sammanhang att jag är jude för att visa på hur många olika sätt det går att vara jude på. Jag vill knäcka den bilden som finns idag och som styr narrativet om vem som är jude och hur en jude ska vara.” (Deltagare 5)

”För mig är det en genuin rädsla att andra kommer att tycka illa om mig om jag säger att jag är jude. Därför döljer jag ofta att jag är det, jag berättar inte om jag har varit i Israel osv.” (Deltagare 1)

”Många judar väljer att dölja sin identitet för att de inte vill ha frågor om varför de är annorlunda eller frågor om Israel. Man censurerar sig själv för att på sätt undvika fördomar.” (Deltagare 7)

"Det känns inte som om det är just begreppet antisemitism som gör att jag inte vill säga att jag är jude i offentliga sammanhang. Det känns som att det finns så mycket mer, men som jag inte riktigt kan sätta ord på. Jag har alltid varit försiktig med att säga att jag är jude i olika sammanhang. Och det är klart att andra människor kanske inte hellre vill berätta öppet om sitt arv. Man vill inte bli inplacerad i en box full med fördomar och föreställningar. Och då väljer jag att hålla mig utanför den boxen och inte ge dem möjlighet att placera mig där."
(Deltagare 3)

"Men det tar sig uttryck på så många olika sätt. Man lägger obligatoriska moment i skolan samtidigt som vi firar viktiga högtider. Skolan tvingar oss att välja mellan vår utbildning och våra viktigaste traditioner, det känns fruktansvärt. Och det upplever jag har att göra med att det finns så mycket okunskap." (Deltagare 5)

"Vi upplever också att samråden inte alls lyfter det vi vill. Medan vi vill prata om saker som verkligen berör oss på riktigt, antisemitism, kosher och omskärelse, så envisas det offentliga med att använda samråd för att prata om bevarandet av jiddisch. Det är helt ointressant för oss, men det vill de inte lyssna på. Det är nämligen mycket enklare att prata om jiddisch än allt det som vi vill prata om. Och då är det hela tiden detta att någon annan vill definiera oss." (Deltagare 4)

"Det största hotet mot oss och våra traditioner och kultur är att vi upplever att det finns en önskan att vi ska rätta in oss och bli en del av svenskheten, bli en del av det lutheranska kristna Sverige. Och passar det inte oss så kan vi lika gärna flytta härifrån. Och det ser vi på de lagförslag som man lägger fram att de andas ett kristet synsätt, dvs förbjud allt som vi tolkar som annorlunda och som avviker från hur vi har valt att leva i Sverige." (Deltagare 3)

"All censur, döljande, leder till att många inte känner sig som en del av samhället. Och då blir myten att vi håller oss för oss själva ännu starkare och spär på antisemitismen ännu mer. Och eftersom det är så mycket hot, så skärmar det av den judiska gruppen ännu mer från samhället." (Deltagare 6)

"Jag är liksom rädd för att fira högtider offentligt, rädd för att ta med mig mina barn, rädd för att det ska hända oss något. Rädslan är på något sätt konstant närvarande. Jag berättade för en kompis att jag skulle medverka på workshoppen och då berättade hen att hen inte ens vågar gå ute med en plastpåse med hebreisk text av rädsla för att bli utsatt." (Deltagare 1)

Tema 3 – vad kan olika aktörer som kommuner, regioner och myndigheter göra för att skapa förändring?

Samtliga deltagare fick under workshoppen möjlighet att skriva ner sina egna tankar, reflektioner och förslag på olika åtgärder som olika offentliga aktörer kan göra för att motverka diskriminering, utsatthet och hatbrott och skapa förändring. Mycket av detta är redan känt sedan tidigare och lyfts återkommande i olika samråds-sammanhang och uppföljningar. EmergaLab har samlat dessa och redovisar dem nedan. Texten nedan är alltså deltagarnas egna svar på vad olika aktörer kan/behöver göra för att skapa förändring. EmergaLab har inte skrivit om texten utan enbart kategoriserat i olika områden. Således kan punktlistan läsas som citat från deltagare som har medverkat i workshopparna.

Skapa strukturer

- Basala judiska traditioner och praktiker ska garanteras via lagar, brit mila, kosher och skolan.
- Specifik strategi mot antisemitism som ska styra uppföljning av antisemitiska incidenter.
- Arbeta inom ramen för minoritetsuppdraget – uppföljning och applicering av förslag.
- Ta fram policy att hänvisa till för att stärka arbetet.
- Stöd för att arbeta praktiskt i olika verksamheter som är förankrat i styrdokument, budget och prioriteringar.
- Integrera de nationella minoritetens historia och tradition som en del av den svenska berättelsen.
- Ta ägandeskap för frågan – skolan är jätteviktig.

Höja kunskapen

- Höja kunskapen hos den judiska gruppen om judendomen och vilka rättigheter man har i egenskap av nationell minoritet.
- Höja kunskap bland anställda i kommun och region om de fem nationella minoriteterna, deras historia och traditioner.
- Öka kunskap bland anställda om fördomar och hur de tar sig uttryck och vilka konsekvenser de kan få.
- Lär ut om judisk kultur, tradition och religion.
- Ökad synlighet i media och andra offentliga platser om minoriteten.
- Ge stöd direkt till gruppen för att förklara vår historia.

- Kunskap om svenska kristna värderingar och normsystem – rätt, fel moraliskt i samhällsbygge.
- Viktigt att utbilda journalister – medvetandegöra för att skapa skillnad. Media har ett stort ansvar för vad de väljer att lyfta, publicera och synliggöra.

Bygg civilkurage och mod

- Fler måste ta ansvar att säga ifrån, markera och synliggöra.
- Vi måste prata om hur vi ska öka samhällets förmåga till civilkurage för att skapa förändring.
- Fler möten mellan makthavare och judiska företrädare.
- Skapa en kultur som markerar mot antisemitism, diskriminering, hatbrott och så vidare.
- Arbeta med så kallade mjuka värden – låt det ta plats, bli synligt, viktigt och prioriterat.

Den nationella minoriteten romer

Workshopen med de romska representanterna genomfördes digitalt och sju deltagare medverkade, tre kvinnor och fyra män. Samtliga deltagare hade erfarenhet av olika typer av samråd och möten med det offentliga för att höja kunskapen om romers villkor i samhället. Alla som medverkade under workshopen hade egen erfarenhet av diskriminering, utsatthet och hatbrott. Samtliga ansåg att kunskapen och förståelsen om hur romer diskrimineras och kränks måste öka i samhället.

Tema 1 – definition av begreppen diskriminering, utsatthet och hatbrott

Det som framkommer tydligt är att flera deltagare upplever att det finns stor okunskap kring antiziganism bland många offentligt anställda. Det i sin tur leder till att många använder begrepp som utsatthet, som flera menar är mjukare och diffust, i stället för att använda begrepp som rasism och antiziganism som lyfter fram strukturell och institutionell rasism. Hatbrott har få deltagare egenupplevd erfarenhet av. Några nämnde att kunskap inom polisen och rättsväsendet måste öka för att kunna identifiera och fälla individer för hatbrott, något som de menar sällan sker i Sverige idag. Att prata om diskriminering kan också upplevas som missvisande eftersom det är så få ärenden som fortfarande rent juridiskt har lett till fällande dom. Den vardagliga rasismen som romer upplever oavsett klass, utbildningsbakgrund eller arbete fångas inte upp av

diskriminering och hatbrott, menar de. Samtliga anser att det offentliga i större utsträckning måste prata om rasismen som riktas mot romer och om konsekvenser av antiziganism. Det är viktigt att använda rätt begrepp.

"Alltså vi har alla fördomar. Agerar man på de här fördomarna, då är det diskriminering. Men det kan vara diskriminering på grund av att man helt enkelt inte är tillräckligt bra som person, andra vill inte prata med dig bara för att du är rom. De säger, jag håller inte med dina åsikter eller du har konstiga värderingar. Och just det här upplever romer i alla samhällsklasser, från miljonärer till arbetslösa. Jag anser att det är rasism i form av antiziganism. Det är riktat mot en grupp. Antiziganism är så utbredd i samhället, men myndigheterna har valt att paketera det som utsatthet för att göra det enklare för sig, för att i stället prata om hat och hot som riktas mot romer." (Deltagare 3)

Tema 2 – Hur tar sig diskriminering, utsatthet och hatbrott uttryck?

Deltagarna lyfte fram både personliga berättelser och andras röster för att beskriva hur diskrimineringen och utsattheten tar sig uttryck. Flera menade att det inte är enkelt att dra en skiljelinje mellan vad som är förekomsten av ren diskriminering, vad som är exkludering och känslan av utsatthet samt vad som är antiziganism. Många av exemplen som lyftes fram visar tydligt på förekomsten av fördomar och stereotypa föreställningar mot den romska befolkningen. Det är som en deltagare uttryckte sig: "Det är så mycket dumma saker som sägs hela tiden."

Flera deltagare lyfte fram att det finns så mycket fördomar, myter och föreställningar om romer, hur de lever och deras olika traditioner. Dessa fördomar är så djupt rotade och finns överallt i samhället. Romer upplever utsatthet såväl i livsmedelsbutiken som på den egna arbetsplatsen. Det finns konstant en känsla av att vara misstänkliggjord, samtidigt som det finns en förväntan att romer ska anpassa sig till det svenska samhället och som de uttrycker det "smälta in". Samtliga deltagare resonerade kring hur det påverkar dem att behöva dölja sin identitet. Samtliga deltagare har varit i situationer där de har behövt fundera på om det är säkert för dem att avslöja sin romska identitet.

"Sedan finns det alltid den här synen på oss att vi inte vill integrera oss, att vi inte vill vara en del av samhället. Men vi upplever det som om de (majoritetssamhället) tittar ner på oss från femte våningen och så

säger de hoppa upp till oss. Men de glömmar allt förtryck, all exkludering, att vi inte har fått möjlighet att utbilda oss, att integrera oss. Att de konstant har förtryckt oss. Men hur ska vi hoppa när vi inte har haft grundläggande förutsättningar att ta oss upp. Och ingen tar hänsyn till att vi har så många saker som vi ska täcka upp för inom våra familjer som vi aldrig har fått någon hjälp med. Vård av äldre till exempel.” (Deltagare 2)

”Det finns så mycket smygrasism och antiziganism. När du väljer att komma ut som rom på en arbetsplats då får du andra ögon på dig. Du blir direkt misstänkliggjord, sedd som bedragare och gängkriminell. De tror att man säkerligen är inom brottskatalogen. Plötsligt över en natt förändras synen på oss. Vi får inte delta i olika aktiviteter som vi har gjort tidigare, plötsligt tillfrågas man inte om man vill komma och vara med. Det kan vara kompetensutvecklingsinsatser, det kan handla om befordringar. Det är så mycket som händer. Och därför vet vi att så många döljer sin identitet. Vi är så få som vågar öppet berätta att vi är romer. Vi har lärt oss att det är säkrast att dölja vilka vi är.” (Deltagare 3)

”Vi döljer vår etnicitet, vi vågar inte prata om att vi är romer. Kan du förstå vad det gör med oss. Hur det bryter ner oss?” (Deltagare 4)

”Lagen säger att vi ska bevara vår kultur. Men de (majoritetssamhället) bestämmer vad som är vår kultur. Vilka begrepp vi får använda, vad vi får göra och inte göra. Hur vi ska uttrycka oss, hur vi ska leva, hur vi ska bete oss. Allt ifrågasätts och misstänkliggörs och sedan står det i lagen att vi ska bevara vår kultur. Så länge vår kultur är exakt samma som den svenska får vi bevara den, men det är ju inte vår kultur. Vad är det då vi ska bevara? Det är en så viktig fråga, men vi är så trötta allihop. Trötta på att konstant behöva påtala diskriminering och antiziganism.” (Deltagare 5)

”Jag jobbar med romsk inkludering och jag känner mig fullständigt maktlös av allt jag ser. Jag är förtvivlad, trött och känner en enorm frustration. Allting handlar om en överlevnadsstrategi, det vill säga hur vi kan överleva allt detta.” (Deltagare 3)

”Jag blir så arg när jag tänker att dagens ungdomar inte får möjlighet att ta för sig av de rättigheter som de har, att lyckas, att kunna utbilda sig, att få det arbete de vill ha, på grund av all diskriminering de får uppleva sedan de är barn. Det är 200 gånger jobbigare för en romsk ungdom att utbilda sig och lyckas i vårt samhälle än vad det är för en svensk ungdom.” (Deltagare 6)

Deltagarna tog olika exempel från skolan, arbetslivet och föreningslivet för att beskriva diskrimineringen och utsattheten. Samtliga deltagare hade egenupplevd erfarenhet där de själva eller familjemedlemmar har varit med om olika situationer.

"I skolorna används fortfarande begrepp som din jävla "z..re" och barnen vågar väldigt sällan öppet säga att de är romer. Fördomarna och stereotyperna går allt lägre ner i åldrarna och vi ser förskolebarn som blir utsatta av andra barn." (Deltagare 2)

"En student skulle skriva en masteruppsats om romskt föreningsarbete och samarbete med kommunen. Studenten blev uppmanad av läraren att vara försiktig i kontakten med föreningarna för det är bara skumma människor som arbetar där." (Deltagare 1)

"Min son arbetar som bilförsäljare och i ett samtal med en kund nämner han att han är rom, och då säger kunden till honom jag vill inte köpa bil från dig. Du kan gå och sälja bilar på Blocket. Som tur är går kollegorna in och säger att de inte vill sälja någon bil till mannen. Men sånt här händer hela tiden. Jag har hundra olika exempel på hur min familj har blivit behandlad och bemött när vi säger att vi är romer." (Deltagare 4)

"Jag vet att det finns anställda (kollegor) som behandlar romska ärenden på annorlunda sätt. De tror att individen försöker smita från allt sitt ansvar vilket påverkar hur de handlägger, det påverkar ersättningen och gör att människor blir bostadslösa. Så konsekvenserna är enorma för enskilda individer men även för oss som folk. Diskrimineringen räcker inte för att beskriva den enorma utsatthet, exkludering och antiziganism som många romer är uppväxta och lever med." (Deltagare 6)

"Vi som romsk församling har jättesvårt att få lokaler att hyra. Jag har så många exempel på fall då vi har blivit nekade möjlighet att hyra lokal. Nyligen besökte jag en församling med två olika pastorer som ville hjälpa oss. På plats får vi frågan vilken grupp vi kommer ifrån och då säger jag att vi är romer. Direkt så fick vi höra att det inte längre finns tid att hyra lokal. Det här har vi fått många gånger från olika församlingar, men den här gången var det som att få en kniv rakt i hjärtat." (Deltagare 7)

"Vi har blivit nekade bidrag till vår verksamhet bara för att vi är en romsk förening. Handläggaren sa det uttryckligen i telefon och eftersom det har hänt så många gånger gör man inget mer med det. Det är få av oss som orkar driva ärenden vidare till DO. Det händer väldigt sällan något där heller." (Deltagare 7)

"Våra lagar biter inte på detta. DO tar inte ärenden vidare. Jag uppmanar andra att anmäla men jag vet att inget kommer att hända. Det är en sån känsla av maktlöshet. DO sitter för att driva ärenden och skapa skillnad men många gånger i våra ögon upplever vi att de gör ingenting." (Deltagare 5)

Vad blir konsekvenserna av diskriminering, utsatthet och hatbrott?

Den konstanta stressen över att bli utsatt, misstänkliggjord, diskriminerad och kränkt leder till att många romer mår riktigt dåligt, menar deltagarna. Rädslan sprider sig till den yngre generationen i vardagliga situationer, som till exempel kan handla om att gå till affären för att köpa mat. Barnen är med och blir vittnen till den diskriminering som många föräldrar upplever dagligen. Deltagarna menar att det för många känns som en ond cirkel som de inte har en aning om hur de kan ta sig ur. Flera deltagare menar att det för många leder till depression, ångest och oro. För många leder det också till missbruk i olika former. Det är ett konstant stresspåslag att förhålla sig till både professionellt och privat. En deltagare menar att det finns anledning att tro att konstant stresspåslag kan leda till våld i hemmet, eftersom många lever med obearbetade trauman som de på daglig basis fortfarande upplever. Den konstanta diskrimineringen, exkluderingen och utsattheten är så bred och omfattande att det påverkar varje del av livet.

En annan viktig del som lyftes är skuldbeläggandet som per automatik sker om någonting dåligt händer och det visar sig ha koppling till den romska gruppen. Det uppmärksammade mordet på en mamma i Göteborg våren 2022 har fått långtgående konsekvenser, enligt flera deltagare. Många anser att de har fått stå till svars och försvara sig själva och sin familj. Det finns en kollektiv bestraffning som inte finns annars i majoritetssamhället som är väldigt svår att leva med och ständigt behöva förhålla sig till.

"Vi blev allihop direkt stämplade som mördare. All trodde att vi gick omkring och mördade våra mammor, för att hon hade hittat en annan man. Ingen frågade oss någonting. Tror du alla svenskar blir beskyllda för något sånt så fort något skrivs i media?" (Deltagare 2)

"...för många av oss sitter det sedan barnsben att aldrig kunna lita på någon, att inte ha förtroende för någon, att alltid titta bakom sin rygg, att alltid behöva tänka på vad man säger till vem för att inte komma ut med vad man är." (Deltagare 3)

"...allt jag har blivit utsatt för förminskar mitt självförtroende varje dag. När jag konstant får höra att jag inte får vara den jag är. När man säger att jag är smutsig. Jag är i konstant flyktväg. Det är så otroligt smärtsamt." (Deltagare 4)

"Jag är så rädd att vi själva kommer att anamma ett synsätt som säger att romer inte är bra, romer är "z....e". Kan du bara föreställa dig vad det gör med oss?" (Deltagare 5)

"Inte ens på sjukhus blir vi trodda när vi berättar att vi mår dåligt. Vi blir inte lyssnade på. De säger skärp dig. Och detta kan ju för vissa leda till döden. Personer har ju blivit drabbade av hjärtinfarkt på grund av all stress och hat de blir utsatta för men ändå blir man inte trodd. Man blir konstant ifrågasatt och det finns en underton att vi ska skärpa oss. Ta oss samman." (Deltagare 6)

"Såna här saker tar så mycket på kroppen. Långvarig utsatthet för denna typ av minoritetsstress leder till att många utvecklar koncentrationssvårigheter, minnesförlust, sömnrubbningar, hjärt- och kärlsjukdomar. Så detta påverkar hela livet och så många delar av det och ändå står vi där ensamma och ifrågasatta." (Deltagare 6)

"Det enda jag vill är att vi ska bli behandlade som infödda i detta land. Att vi ska känna att det tillhör oss också. Att vi ska känna oss som en del av det samhället som vi växer upp i. Att vi ska bli sedda och respekterade." (Deltagare 7)

Tema 3 – vad kan olika aktörer som kommuner, regioner och myndigheter göra för att skapa förändring?

Samtliga deltagare fick under workshoppen möjlighet att skriva ner sina egna tankar, reflektioner och förslag på olika åtgärder som olika offentliga aktörer kan göra för att motverka diskriminering, utsatthet och skapa förändring. Mycket av detta är redan känt sedan tidigare och lyfts återkommande i olika samrådssammanhang och uppföljningar. EmergaLab har samlat dessa och redovisar dem nedan. Texten nedan är alltså deltagarnas egna svar på vad olika aktörer kan/behöver göra för att skapa förändring. EmergaLab har inte skrivit om texten utan enbart kategoriserat i olika områden. Såldes kan punktlistan läsas som citat från deltagare som har medverkat i workshops.

Förstärk samrådsförfaranden

- Samrådsförfarandet måste få fastställda processer och strukturer och påverka beslutsfattande. Annars ger det bara en illusion av deltagande.
- Om man vill få nya resultat måste man göra på nytt sätt det vill säga lyssna på minoriteten. Ge äkta medinflytande, inte bara en skenbild av att bli lyssnad på.

Fler anställda med romsk kompetens

- Fler anställda romer inom verksamheter som arbetar med romer.
- Anställa romsk personal inom alla samhällsyrken, inklusive Polismyndigheten, Åklagarmyndigheten och domstolarna. Inom polisens hatbrottsgrupper är det särskilt viktigt. Viktigt att inte glömma att polismyndigheten är en nyckelaktör i både de historiska övergreppen och förföljelsen och förtrycket gentemot romerna i nutid. Därför är det viktigt att rättsväsendet är med på noterna om romsk inkludering.
- För att öka anmälningbenägenheten bland den romska befolkningen måste det finnas romsk personal inom polismyndigheten, särskilt inom hatbrottsgrupperna.

Förstärk arbete med romska föreningar

- Ge romska organisationer större möjligheter och stärkt bidrag för att utveckla sina verksamheter. På så sätt synliggörs romsk kultur.
- Särskilda utbildningar för romer för att kompetenshöja gruppen och öppna möjligheterna för dem att komma in på arbetsmarknaden och få jobb inom vården och skolan.

Förstärk arbete med strategin för romsk inkludering

- Strategin måste ha sammanhållen styrning från ansvariga i regeringen, mätbara mål ut i kommuner, regioner och myndigheter. Det är så viktigt att arbetet drivs med tillhörande budget.
- Tillsyn och utvärdering av strategin är jätteviktigt. Inte bara "uppföljning" som är populärt i Sverige. Länsstyrelsen har för svagt/inget mandat för att kunna utkräva att kommuner och regioner ska arbeta med romsk inkludering.
- Arbetet med romsk inkludering måste få en tillsynsmyndighet. De aktörer som inte arbetar med romsk inkludering måste få konsekvenser av tillsynsmyndigheten

och det måste vara ekonomiska konsekvenser som Länsstyrelsen inte kan ge.

- För att komma till rot med denna strukturella rasism och framför allt smygrasism är det av största vikt att Diskrimineringslagen förändras så den blir mer slagkraftigt. Att diskriminera måste få kännas ekonomiskt för gärningsmannen. DO ska inte bara utreda fall som är unika och som går att ta till rätten utan samtliga fall skall utredas grundligt.
- Vid kränkande särbehandlingar ska dessa utredas av en extern aktör, förslagsvis av Arbetsmiljöverket och att det ska ge konkreta straff för utövarna.

Höj kunskapsnivån

- Höja kunskapen om romer och antiziganism inom myndigheter, kommuner och regioner. Certifiera kunskap om nationella minoriteter precis som man har certifierat HBTQI-utbildning. Gör den obligatorisk för alla medarbetare.
- Utbilda rättsväsendet om romers rättigheter och se till att hatbrott och diskriminering utreds noggrant och leder till rättvisa påföljder. Etablera mekanismer för att rapportera diskriminering och hatbrott.
- Fackförbunden behöver också kunskapshöjande insatser gällande romers historia, nutiden samt vikten och betydelsen av strategin för romsk inkludering. Vi har exempel på där romer har blivit utsatta för antiziganism/diskriminering när man har vänt sig till facket och skyddsombud på arbetsplatser. Vi har exempel där romer inte blir förtroendevalda på grund av sin etniska bakgrund för att man blir misstänkliggjord och anses vara utanför normen och inte kan litas på.
- Självreflektion, reflektera över egna privilegier, eller egna områden där man inte ingår i normen. Var nyfiken och öppen.
- Kunskap om att en tjänsteperson har skyldigheter gentemot den romske medborgaren.
- Det är viktigt att höja kunskapen om minoritetsstress och det blir en legitim anledning som är sjukskrivningsgrundande. Det är viktigt att Försäkringskassan inte utförsäkrar en efter att ha blivit utsatt för diskriminering/antiziganism, vilket sker idag.

Den nationella minoriteten samer

Workshoppen med samiska representanter genomfördes digitalt och fyra deltagare medverkade, samtliga kvinnor. Alla deltagare hade erfarenhet av olika typer av samråd och möten med det offentliga för att höja kunskapen om samernas villkor i samhället. Samtliga hade också egen erfarenhet av diskriminering, utsatthet och hatbrott. Deltagarna representerade olika åldrar och hade en geografisk spridning i landet. Samtliga ansåg att kunskapen om och förståelsen för hur samer diskrimineras och osynliggörs måste öka i samhället.

Tema 1 – definition av begreppen diskriminering, utsatthet och hatbrott

Deltagarna var överens om att det är viktigt att använda olika begrepp för att beskriva den historiska utsattheten och den diskriminering som samer har upplevt och många fortfarande upplever idag. Begrepp som hatbrott är inget deltagarna valde att gå närmre in på, mer än att det fortfarande sker och framförallt inom rennäringen. Deltagarna upplevde att det finns en stor osynlighet kring skuldbeläggandet som många tycker påverkar dem starkt. Deltagarna ansåg att samer runt om i landet "får skulden" och förväntas försvara sig och stå till svars för det som händer i norra delar av landet, till exempel användning av mark och vatten. Deltagarna återkom vid några tillfällen till att samer inte är en homogen grupp (både sett till språket och kulturen), men att de alltid blir betraktade just på det sättet.

"Det är ordet utsatthet som grupp som jag upplever kännetecknar mest vad vi hela tiden tvingas att uppleva, höra och behöva hantera. Vi upplever väldigt ofta i olika sammanhang att majoritetsbefolkningen inte vet vilka rättigheter vi har som minoritet och urfolk, till exempel rätt till mark och rätt till renskötsel. Marken tas ifrån oss hela tiden utan någon diskussion." (Deltagare 1)

"Samer är inte en homogen grupp och det blir väldigt ofta att man drar alla samer över en och samma kam. Och det påverkar oss mycket. Många upplever att de får stå till svars om saker man inte kan påverka och inte har tillräckligt mycket kunskap om." (Deltagare 2)

Tema 2 – upplevelsen av diskriminering, utsatthet och hatbrott

Deltagarna lyfte olika exempel på diskriminering, utsatthet och exkludering, både egenupplevd och det som de utifrån sina olika uppdrag har fått kännedom om. Precis som vi har nämnt tidigare är det svårt att dra en skiljelinje mellan diskriminering och utsatthet, och deltagarnas röster får illustrera deras upplevelser när frågan blir ställd på detta sätt.

”Ett exempel som inte handlar om diskriminering utan snarare ett osynliggörande är biblioteket där det helt enkelt inte finns böcker på samiska. När jag efterfrågar detta hos personalen, så får jag till svar att jag ska säga vad jag är ute efter så att de kan beställa det från något centralt bibliotek. Men så måste jag leta upp vad jag är ute efter, se om det finns översatt och sedan prata med anställda igen. Det är så besvärligt att få till detta. Jag som privatperson måste göra ett antal olika saker för att få tag på dessa böcker. Borde inte det finnas som en del av vår svenska historia?” (Deltagare 2)

Flera deltagare upplever att det görs alldeles för lite inom förskolan för att utbilda samiska barn inom språket och kulturen. I första hand lyftes kommuner som ingår i förvaltningsområden fram och deltagare menade att inte ens de har processer på plats. Alla fyra ansåg att kommuner gör väldigt lite för att utbilda personal i nationella minoriteters/urfolks rättigheter och att det är alldeles för få språkkunniga som kan undervisa i samiska. Deltagarna ställde också frågan vad kommuner kan göra för att bygga stoltheten hos de samiska barnen, så att det samiska språket upplevs som en tillgång.

”Vi har ett exempel där två unga kvinnor på förskolan fick ansvar för samiska barn tre timmar varje dag, men de hade ingen kunskap vare sig om den samiska kulturen eller det samiska språket. Kvinnorna var jätteintresserade av frågorna men förväntades att lära sig saker utanför sin arbetstid. De upplevde att de inte fick stöd från kommunen för att kunna ta sitt ansvar och uppfylla sitt uppdrag. Samtidigt som kommunen uttryckte, nu har vi en grupp med samiska barn, nu har vi gjort det som förväntas av oss. Dessa två kvinnor gör det de tror att de ska göra och det är bra, men vi känner att många kommuner i stort sviker de samiska barnen. Det är en utsatthet som fortfarande präglar oss som grupp.” (Deltagare 3)

”Jag blir inte utsatt för diskriminering, inte vad jag är medveten om i alla fall. Jag är en offentlig person kanske spelar det roll också. Men jag vet att diskriminering finns och det förekommer, och jag har blivit

utsatt när jag var liten. Det jag ser alltmer idag är osynliggörande av oss som grupp.” (Deltagare 2)

”Det har hänt så mycket historiskt som fortfarande på olika sätt lever kvar inom oss men också i vår relation till anställda. Vi blir diskriminerade hela tiden vad gäller språket i förskolan. Vi har rätt till språket – men vi får jobba hårt av oss för att nå fram till rektorer om vikten av att lära sig språket. Oftast får vi bara till svar: men vi har inga lärare. Ingen frågar: så hur skulle vi kunna lösa det om vi inte har lärare? Finns det andra sätt att göra det på?” (Deltagare 1)

”I teorin har vi en massa rättigheter – som vi inte kan ta del av i praktiken. Förskolorna är ett skämt att prata om så lite som det finns idag. Vi vet alla att frågorna måste integreras mycket tydligare i lärarutbildningen.” (Deltagare 2)

”Vi har länge diskuterat samisk förskola i våra samråd. Behovet av det och kommunens ansvar att tillhandahålla det. Sedan får vi veta att kommunen har som de kallar det för löst det för oss. De har öppnat en samisk förskola utan att alls prata med oss om hur det ska göras, genomföras och drivas. I stället har kommunen sagt nu har vi löst detta åt er, varsågod nu har ni en samisk förskola. Men vi vill inte alls att de ska göra saker åt oss, vi vill att de ska göra det tillsammans med oss. Att vi som kan språket, kulturen, traditioner ska vara med och påverka hur det utformas och hur det bedrivs. Men det tar de ingen hänsyn till alls. De tror att de har löst vårt problem.” (Deltagare 4)

Girjasdomen lyftes och diskuterades återkommande under workshopen. Deltagarna menade att det är ett bra exempel på hur felaktig ryktesspridning och felaktiga uttalanden har fått stora konsekvenser för den samiska befolkningen. Trots att domen berör en liten del av den samiska befolkningen har den kommit att påverka gruppen i stort.

”Girjasdomen har använts som hatpropaganda mot oss som folkgruppen. Det är ju Högsta domstolens beslut och inget att diskutera. Men fortfarande görs uttalanden i media, bland politiker och bland allmänheten om hur detta inskränker markanvändning och allas rätt till marken. Och många av oss måste förklara och försvara det beslut som Högsta domstolen har tagit.” (Deltagare 1)

Politiker som gör uttalanden kring Högsta domstolens beslut och som vi upplever hetsar den övriga befolkningen mot samerna. Det skapar så mycket friktion och irritation och får konsekvenser för det dagliga livet för så många samer. Att föregå dombeslut med olika typer av tolkningar och inskränkningar leder till ryktesspridning och konflikt.

*Detta i sin tur leder till att vi återigen tappar tillit till det offentliga.”
(Deltagare 3)*

”Ingen pratar någonstans om våra rättigheter. Det är mest negativa frågor som samerna blir förknippade med – till exempel ifrågasätter många ifrån majoritetssamhället att en dom ska kunna bestämma deras rätt till mark, vindkraft osv.” (Deltagare 4)

*”Jag ser hela tiden i mina olika roller att det finns så lite kunskap bland anställda om rättigheter som urfolk och nationella minoriteter har, om lagar och regler som gäller och som de måste förhålla sig till.”
(Deltagare 3)*

”Det är mycket desinformation som sprids, nu tar samerna över våra rättigheter och vår rätt att nyttja natur. Det är ingen som tar upp detta och säger att detta inte handlar om samerna utan om bevarandet av naturen. Man låter den samiska befolkningen stå för allt. Det framgår aldrig att vi skyddar naturen – utan det beskrivs alltid som om vi hindrar utveckling.” (Deltagare 2)

Under workshopen återkom deltagarna till begreppen osynliggörande och skuldbeläggning och hur detta på olika sätt påverkar alla samer. Vid flera tillfällen nämner de att majoritetssamhället gärna vill lära upp och tala om för samerna hur naturen ska användas, brukas och hur viktigt det är med grön omställning och utveckling.

”Vi upplever att vi sällan från regeringen lyfts fram eller omnämns som urfolk. I Sverige anordnades en internationell konferens om urfolk och vi blev inte inbjudna av vår regering. Det var Australiens regering som bjöd in oss för att prata om våra rättigheter i en svensk kontext. Det är så märkligt.” (Deltagare 4)

”Det finns ett ständigt förminskande av oss som folkgrupp i olika sammanhang. Vi upplever det i media, i kontakten med kommuner, med näringslivet. Ska den lilla gruppen samer ha synpunkter på oss storsamhället och förhindra utveckling av till exempel Gáallok. Ofta får vi höra att vi är emot all utveckling. Många tror att vi är emot allt som händer i Norrbotten.” (Deltagare 3)

”När den svenska turistföreningen tar beslut att begränsa turistnäringen på vissa platser med hänvisning till att bevara bland annat naturen är det inte de som får stå till svars för detta, utan det är den samiska befolkningen som får göra det också. Det konstanta ifrågasättandet och försvarandet av våra rättigheter. Som om vi konstant gör något fel. Är fel.” (Deltagare 2)

"Det är ju lite som om de tror att samerna är korkade och inte förstår hur de kan använda naturen på bästa sätt för att både bevara och förädla. Och det är som om de hela tiden vill tala oss till rätta. Berätta för oss hur det ska vara. Vad som är det bästa för naturen." (Deltagare 1)

Deltagarna lyfte fram några olika exempel på utsatthet som de har upplevt i olika situationer. Flera återkom till att det är i olika situationer då de väljer att prata samiska, bära traditionella kläder och vara öppna med sin identitet som de har upplevt både obehag och osynliggörande. De betonade även att rennäringen får lida mycket.

"Det finns så många exempel då vi har blivit tillsagda att vi inte ska prata vårt språk för att ingen annan ska känna sig utanför. Sist var det på ett samiskt konfirmationsläger. Vi lyfte frågan och den berörde bad om ursäkt sedan, men det hänger liksom kvar över oss. Det är som om vi alltid måste tänka oss för när vi kan använda vårt språk och fundera på om någon kommer att känna sig kränkt." (Deltagare 1)

"Vi har blivit annorlunda behandlade på restaurang när vi burit våra traditionella kläder. Personalen är inte lika trevlig, vi känner av att vi blir både utpekade och känner oss på något sätt i vägen." (Deltagare 1)

"Vi som är inom rennäringen får lida väldigt mycket. Konflikter mellan oss och jägare. Det som har ökat jättemycket är utländska jägare som kommer och som inte har någon respekt eller hänsyn till oss överhuvudtaget. Många svenska jägare förstår och tar hänsyn. Det värsta med hatbrotten är att våra djur får lida. De ger sig inte på oss människor, utan på våra djur." (Deltagare 3)

Vad blir konsekvenserna av diskriminering, hatbrott och utsatthet?

Samtliga ansåg att en av de största konsekvenserna är att barnen inte får möjlighet att lära sig språket, vilket leder till att både språket och kulturen försvinner alltmer, och det kommer att ha en stor inverkan på kommande generationer. Detta sker i synnerhet i de delarna av Sverige som inte tillhör kommuner som ingår i förvaltningsområden, även om arbetet går väldigt långsamt även i kommuner som ingår i förvaltningsområden. Den historiska diskrimineringen, utsattheten och hatbrotten har varit djupt traumatiska och finns fortfarande kvar bland många samer. Det finns fortfarande en utbredd skam bland många att säga att man är same och många blir gamla innan de väljer att berätta öppet. Många döljer fortfarande sin identitet, även inom den egna familjen. Flera

deltagare vittnar om att många först nu när de har blivit vuxna upptäcker att deras far och morföräldrar är samer och påbörjar först då en resa för att förstå sina rötter.

”Så mycket är kopplat just till vad vi upplever blir ett övergrepp mot de samiska barnen – att de inte ges möjlighet att ta del av språket och kulturen i förskolan. Barnen får inte språket, de får inte berättelserna, de får inte musiken, de blir historielösa, samtidigt som det lyfts hur viktigt det är att urfolk och nationella minoriteter bevarar sitt språk, kultur, tradition och religion.” (Deltagare 2)

”Vi ser stora problem när man blir gammal och hamnar inom vården och särskilt om man får demens – det är väldigt dåligt bemötande och väldigt lite kunskap. De äldre kan inte prata det svenska språket alls och eftersom det inte finns samisktalande blir de väldigt ensamma, kan inte kommunicera och lever i stor utsatthet.” (Deltagare 4)

”Till sist vet vi inte vart vi ska flytta. Vart ska vi ta vägen? Största hotet är klimatförändringen. Hur kommer vattendrag att se ut, dåliga isar?” (Deltagare 3)

”Konsekvensen är väl att det alltid finns en rädsla för att bli behandlad på annorlunda sätt så du döljer din identitet och väljer när du vill vara öppen med det. Du kan liksom inte vara hela dig. Som om du måste välja om du ska vara same eller svensk. Men vi är ju både och. Det har vi alltid varit.” (Deltagare 1)

Tema 3 – vad kan olika aktörer som kommuner, regioner och myndigheter göra för att skapa förändring?

Samtliga deltagare fick under workshopen möjlighet att skriva ner sina egna tankar, reflektioner och förslag på olika åtgärder som olika offentliga aktörer kan göra för att motverka diskriminering, utsatthet och hatbrott och skapa förändring. Mycket av detta är redan känt sedan tidigare och lyfts återkommande i olika samrådssammanhang och uppföljningar. EmergaLab har samlat dessa och redovisar dem nedan. Texten nedan är alltså deltagarnas egna svar på vad olika aktörer kan/behöver göra för att skapa förändring. EmergaLab har inte skrivit om texten utan enbart kategoriserat i olika områden. Såldes kan punktlistan läsas som citat från deltagare som har medverkat i workshopparna.

Sätt struktur för arbetet i kommuner och regioner

- Följ upp uppsatta mål, revidera och förändra det som behövs.
- Tillsätt reella ekonomiska förutsättningar för verksamheterna att uppnå ställda mål som finns i lagen om nationella minoriteter.
- Långsiktiga mål för kommuner och regioner att arbeta med, till exempel kan ett mål vara rätten till språk. Till exempel klargör vilket ansvar det medför och hur kommunen/regionen kan arbeta för att nå målet? Hur kan de samverka med samerna för att nå målet? Det är viktigt att tänka på kommande generationer och hur vi tillsammans ska arbeta för att bevara språk och kultur.
- Formulera mål för verksamheterna som är relevanta för den samiska befolkningen, mål som kopplar till språk och kultur. Formulera olika aktiviteter som olika förvaltningar och verksamheter kan göra. Synliggör ansvaret att alla måste arbeta med frågorna.
- Undersök hur och var det behöver drivas påverkansarbete för att frågor om nationella minoriteter ska hamna högre på den politiska agendan.

Kunskap om samerna

- Bättre utbildning om samisk kultur och historia på alla nivåer: förskolan, grundskolan, lärarutbildning.
- Det är så viktigt med mer kunskap inom kommun (i synnerhet förvaltningskommun), region och på riksdagsnivå. Det är förfärligt låg kunskap bland politiker och tjänstepersoner. Utbilda chefer och ansvariga tjänstepersoner om samisk kultur och traditioner.
- Fler inom kommunen/regionen behöver höja sin kunskap om lagar för urfolk och nationella minoriteter.
- Begär av chefer och ansvariga att tillhandahålla den utbildning/fortbildning som krävs för att verksamheten ska fungera och kunna uppfylla samernas rättigheter.
- Ta upp frågan med arbetskompisar mm. Har denna fråga diskuterats med samerna?
- Alla har vi ett eget ansvar att lära oss mer om den samiska historien och det som har gjorts gentemot samer. Viktigt att som anställd inte bara säga: Åh jag visste inte.
- Fler språkbild för att behålla språket.

Utveckla samråd

- Nu när konsultationsordningen sker för kommun och region (i april 2024), fundera och diskutera med oss, vad som skall omfattas och hur vi ska göra för att inte hamna i information utan i stället skapa konsultation.
- Lyssna på vad vi vill, samverka till exempel med sameföreningar.
- Samverka/konsultera det samiska samhället för att få kunskap om vad som är viktigt för folkgruppen.

Den nationella minoriteten sverigefinnar

Workshoppen med sverigefinska representanter genomfördes fysiskt på plats i Länsstyrelsens lokaler i Stockholm och tre deltagare medverkade, samtliga män. Samtliga deltagare hade lång erfarenhet av olika typer av samråd och möten med det offentliga för att höja kunskapen om sverigefinnars villkor i samhället. Deltagarna representerade olika åldrar och hade en geografisk spridning i landet.

Tema 1 – definition av begreppen diskriminering, utsatthet och hatbrott

Deltagarna diskuterade om det snarare är begrepp som marginalisering, negligering och osynlighet som bäst beskriver hur gruppen upplever sin egen utsatthet. Flera nämnde att de har försökt att lyfta ärenden till Diskrimineringsombudsmannen (DO) utifrån rätten till språk inom bland annat förskolan och äldreomsorgen. De upplever att DO väljer att inte driva ärenden vidare med hänvisning till att språk inte är en diskrimineringsgrund och de väljer själva också att göra en tolkning som innebär att de inte vill åberopa etnisk bakgrund som en diskrimineringsgrund i dessa sammanhang.

"Jag kan uppleva att just begreppet diskriminering kanske är lite klumpigt att använda i våra sammanhang. Språket är ju ingen diskrimineringsgrund och det är just det som påverkar oss som grupp mest. Det är just det som sätter käppar i hjulet för oss. Men detta kan ju också verkligen handla om ren diskriminering. Barnen blir tillsagda att de inte får inte prata finska på skolrasterna, personalen får inte prata finska i personalrummet. Det är klart att det påverkar. Dock tror jag inte att många tänker att detta skulle vara diskriminering."
(Deltagare 3)

"Jag tror att det bästa sättet att beskriva vår upplevelse är att vi har blivit alltmer osynliga. Många ser att vi har anpassat oss så bra att vi inte längre behöver vårt språk, kultur och traditioner." (Deltagare 2)

"Inte ens förvaltningskommunerna kan leva upp till lagen, men de kommuner som inte är det visar noll intresse för frågorna. Frågorna lyfts inte fram alls. Det koordineras inte alls. Kommunerna vill inte ens ställa frågan till anställda för att inventera vem som pratar språket och skulle vilja och kunna använda det både i sitt yrke och som stöd för andra. Det behöver liksom inte vara en kostnadsfråga för om kommunen koordinerar ihop arbetet och inventerar språket så kan man arbeta på ett annat sätt." (Deltagare 1)

Tema 2 – Hur tar sig diskriminering, utsatthet och hatbrott uttryck?

Deltagarna beskrev på olika sätt hur utsattheten tar sig uttryck i vardagen. Det som samtliga tre återkom till är just känslan av negligering och marginalisering och den konstanta maktlösheten av att inte kunna påverka mer, samt kommuners och regioners passivitet i frågorna. De får många gånger höra: Tack för dina synpunkter, men just nu kan vi inte prioritera detta. Förskolan och äldreomsorgen är två områden som återkommande lyftes fram. Samtliga tre diskuterade vid ett flertal tillfällen hur assimileringspolitikerna har påverkat sverigefinnarna som grupp, och de upplever att det finns en rädsla att de som nationell minoriteter kommer att försvinna helt.

"Det är ju fortfarande fult att vara finne, upplever många. Så jag känner barndomsvänner och andra som har bytt sitt efternamn för att inte sticka ut och anpassa sig bättre. De har inte heller lärt sina barn språket så det försvinner mer och mer. Det gör också att dessa inte vet att deras barn har rätt att lära sig språket i förskolan så de söker inte. Då finns det ingen efterfrågan och det dör ut allt mer. Och vi som försöker och vill hålla det levande, vi förväntas liksom göra det själva." (Deltagare 1)

"När jag var yngre så hade man finsktalande klasser och många använde språket dagligen. Nu ser det helt annorlunda ut. De nya generationerna får inte alls språket på samma sätt och vi ser att de inte heller är engagerade för att behålla kulturen och traditionerna på samma sätt som vi länge har varit. Det är liksom på väg att försvinna bort." (Deltagare 2)

"Det största problemet för oss är att vi inte blir tillfrågade om vi vill ha vårt språk och kultur kvar. Vi har tvingats in i att assimilera oss, att tänka att vi klarar oss, att vi inte behöver något och då är det klart att det finns inget underlag för kommunen. Ingen vill skicka sina barn längre. Och då försvinner det mer och mer. Och de få som försöker att behålla och kräva sin rätt till språk och kultur de får det inte lätt. Och allt detta har skett långsamt över många år, nu känns det många gånger svårt att påverka." (Deltagare 3)

"Det är svårt att hitta personal som kan tala finska inom olika sammanhang, till exempel inom äldreboenden. Det är klart att det påverkar de boendena. Det blir ju en fråga om kvalitet. Kommuner löser det på olika sätt. En kommun lockade till sig personal från Finland som skulle kunna jobba hos dem. Men det är klart att alla inte kan göra detta. Men då blir det så enkelt för kommunen att säga att de inte kan lösa det, för det finns ingen personal som kan prata språket." (Deltagare 2)

Deltagarna poängterade att just rätt till information är så otrolig viktig för sverigefinnar – att få rätt information på sitt språk. Men trots att det finns en hel del information översatt upplever samtliga att informationen inte hittar till rätt person. Den översatta informationen är många gånger svår och otillgänglig att hitta för många som inte vet var de ska leta. Samtidigt finns det fortfarande många aktörer som skulle behöva översätta mer information, men det prioriteras helt enkelt bort.

"Det är viktigt i sammanhanget att lyfta fram att det finns information men informationen hittar inte rätt person. Och vi lyfter detta i olika sammanhang och påtalar vilka konsekvenser det får, men det blir ingen ändring. Man tackar oss för att vi framför synpunkter och sedan dyker det upp en massa andra saker som ska lösas och vi glöms bort. Vi prioriteras alltid bort." (Deltagare 2)

"Idag finns det betydligt mer information på finska att ta del av i vissa kommuner, men samtidigt har det blivit svårare för de äldre för de hittar inte den informationen. De kanske har helt glömt svenska på äldre dagar. Allting är ju också digitaliserat idag så de kan inte hitta blanketter att fylla i, eller använda smartphone för att logga in och göra ärenden. Så vi måste dels hjälpa dem med språket, dels med det digitala för att de ska kunna göra rätt för sig." (Deltagare 3)

"Det spelar ingen roll att vi har en lagstadgad rätt att använda vårt språk i kontakten med vården till exempel i synnerhet i förvaltningskommuner. Vi förväntas ändå klara oss på svenska. Så många som vi har haft kontakt med vittnar om att de ofta får höra:

Men du klarar ju dig på svenska. Du behöver ingen tolk, det här klarar du av att förstå. Men många kan inte förstå skillnad på att klara sig på vardaglig svenska och att förstå en medicinsk diagnos och vad det innebär. Det är ju helt olika saker.” (Deltagare 1)

Två områden som återkommande lyftes fram var förskolan och äldreomsorgen, och den stora anledningen är att lagen om nationella minoriteter är tydlig kring vad kommuner och regioner måste göra. Deltagarna upplever inte att denna uppfylls.

”Något som många har lyft för oss i förbundet är just förskolan. Många har samtal och kräver att kommunen ordnar finsk förskoleklass och efter mycket möda när kommunen väl bestämmer sig för att göra det, så placerar de den så långt bort att ingen kan ta sina barn dit. Då upplever kommunen att de har gjort allt de kan, men det hjälper oss ingenting för det är inte möjligt att få ihop vardagslivet utifrån de förutsättningarna. Och detta ser vi så ofta. Det är små saker, eller kanske inte alls. Det kanske är jättestora saker, för det är så vårt språk försvinner mer och mer hela tiden.” (Deltagare 2)

”Vi vet att barnen blir tillsagda att sluta prata finska i skolan, på rasterna och i klassrummet för att inte exkludera andra barn och elever. Vi vet att personalen har blivit uppmuntrade att inte prata finska med varandra för då känner sig de som inte förstår sig utanför. Vi ska ständigt ta hänsyn till att majoritetssamhället inte ska känna sig utanför. Men det finns ingen förståelse för att vi ska använda och bevara vårt språk. Jag menar, vad ska vi bevara om vi alltid blir tillsagda att inte använda språket? Hur ska vi bevara det? Det är så konstigt allting.” (Deltagare 1)

”Ett annat exempel är äldreboende för dementa. De äldre får ett papper på svenska att kryssa i om de behöver något stöd eller om de vill prata finska. Men de kan inte fylla i detta papper. De förstår ju inte svenska. Så vi fick till ett projekt där en finstalande person fick intervjua alla boende för att se vilket behov det fanns. Och det kom fram jättemycket. Personalen trodde att flera personer inte ville/kunde prata. När en finstalande person vände sig till boenden ville de prata jättemycket. De förstod inte när personalen pratade svenska med dem. Det var minst sex, sju personer på boendet som inte hade förstått att de hade tillfrågats om de ville och behövde ha stöd på finska, eftersom man frågade på svenska.” (Deltagare 3)

Vad blir konsekvenserna av diskriminering, utsatthet och hatbrott?

Precis som tidigare nämnts finns det en rädsla bland många sverigefinnar att de faktiskt kommer att försvinna som nationell minoritet. Alla tre menade att det redan håller på att ske. Att de har integrerats så väl i det svenska samhället har för många varit på bekostnad av att prioritera bort att använda finskan, att inte uppmärksamma eller fira egna traditioner och högtider, och att helt enkelt anamma majoritetssamhällets sätt att leva. Samtidigt som detta håller på att ske ser de att tilliten och känslan av tillhörighet har naggats i kanten, och det påverkar känslan och den faktiska upplevelsen av att vara en del av samhället.

"Det är ju också en del av vår kultur att vi inte klagar, utan försöker alltid att anpassa oss. Så det är ganska enkelt att hela tiden komma undan med att inte lyfta och synliggöra oss som grupp, det blir liksom inga konsekvenser." (Deltagare 2)

"Under coronapandemin fick det konsekvenser att många äldre dog för att de inte fick rätt information i rätt tid. Utsattheten och för tidig död bland sverigefinnar är högre än vad det skulle behöva vara och det beror dels på bristande information och bemötandet. Man blir så frustrerad av att behöva klara sig på svenska, att man hellre avstår vård och tänker att man kommer att klara sig ändå." (Deltagare 1)

"Man blir passiv i samhällsfrågorna. Idag är det få som engagerar sig politiskt. I det riktiga beslutsfattandet är vi långt ifrån styrning och makten. Det finns i några få kommuner fortfarande, men det blir mindre och mindre." (Deltagare 2)

"Vi försvinner alltmer i olika sammanhang. Blir alltmer osynliggjorda. Det går så snabbt. Det finns en rädsla att vi som folk försvinner. Vi är inte svenskar och vi är inte finnar. Men många orkar inte kämpa så mycket för att behålla språket och kulturen. För vår del är ju assimileringpolitiken så närvarande." (Deltagare 3)

"Och vi ser på den yngre generationen att de har tappat språket. De har svårt att prata med äldre i Finland. Men språket är ju en kulturbärare. När det faller bort tappar man så mycket mer. Det är ju sånger, filmer, mat och högtidsfiranden. Man tappar ju helt sina rötter till slut. Det kommer allt längre och längre bort och blir allt vanligare." (Deltagare 2)

"Det är få sverigefinnar som röstar i allmänna val, de bryr sig inte om svenska samhället på det viset. De tror inte att de spelar någon roll och de bryr de sig inte." (Deltagare 3)

"Det är så märkligt när man upplever och känner att en stor del av den man är ignoreras och det är bara den svenska delen som värdesätts och lyfts fram. Det är som om bara en del av mig som person som räknas. Och många av oss känner en uppgivenhet, vi ser inte vad vi kan förändra. Vi känner en uppgivenhet över att vi kommer att förvinna helt som folkgrupp. Att vårt språk, vår kultur och våra traditioner kommer att försvinna och dö ut." (Deltagare 1)

Tema 3 – vad kan olika aktörer som kommuner, regioner och myndigheter göra för att skapa förändring?

Samtliga deltagare fick under workshoppen möjlighet att skriva ner sina egna tankar, reflektioner och förslag på olika åtgärder som olika offentliga aktörer kan göra för att motverka diskriminering, utsatthet och hatbrott och skapa förändring. Mycket av detta är redan känt sedan tidigare och lyfts återkommande i olika samrådssammanhang och uppföljningar. EmergaLab har samlat dessa och redovisar de nedan. Texten nedan är alltså deltagarnas egna svar på vad olika aktörer kan/behöver göra för att skapa förändring. EmergaLab har inte skrivit om texten utan enbart kategoriserat i olika områden. Såldes kan punktlistan läsas som citat från deltagare som har medverkat i workshopparna.

Samordna och koordinera ihop arbetet

- Ha en långsiktig plan för revitalisering av det finska språket – dvs hur kan vi arbeta för att kommande generationer inte ska tappa sitt språk?
- Samordna befintliga resurser inom olika förvaltningar inom en kommun för att skapa kraft i frågan.
- Varaktighet hos olika insatser – mer arbete inom ordinarie verksamhet i stället för punktinsatser.
- Kartläggning av befintliga resurser inom en kommunal verksamhet – till exempel undersök vilka som kan språket om de skulle vilja hjälpa till och låt dem använda och öva sitt språk.
- Kartläggning av språkbärare – anställda och brukare – vem pratar finska?
- Samråden ska leda till förändring – mycket mindre prat och mer verkstad.
- Koppla ihop budget, mål och riktlinjer (både inom kommun och region).

- Tydlig plan för minoritetsarbete i alla Sveriges kommuner och regioner. Syfte, mål, aktiviteter och uppföljning. Planen ska grunda sig i kommuners ansvar att arbeta med detta som en del av sitt kärnuppdrag.
- Synliggöra sverigefinnar i bokslut, verksamhetsberättelser och andra styrande dokument. Synliggör varje nationell minoritet och hur man har valt att arbeta med gruppens rättigheter.

Öka kunskapen och medvetenheten bland anställda

- Medvetenhet om att målet är att bevara och stärka den kulturella särarten som det innebär att vara sverigefinne.
- Medvetenhet och kunskap om språkets betydelse för gruppen.
- Sätta sig in i våra frågor och diskutera vilka behov som finns samt hur utmaningar ser ut.
- Mer utbildning och handledning av tjänstepersoner.
- Utvärdering av insatser och aktiviteter.
- Besök vänorter i Finland för att få inspiration för sitt arbete. De har kommit så otroligt långt och kan verkligen ge både inspiration och stöd.
- Kultursekreterare måste vara bekanta med sverigefinsk kultur.

Rätt till information

- Översatt information på finska samt synliggör informationen.
- Erbjuder tolk på finska.
- Helt släppa idén ”du klarar dig på svenska”.
- Ge information till barnfamiljer och nyblivna föräldrar.
- Sprida information i rätt kanaler på rätt sätt så att andra kan ta del av det.

Involvera målgruppen

- Fråga till exempel på äldreboenden om deras behov och göra detta på finska.
- Kartlägga behov hos målgruppen i olika sammanhang (barnfamiljer, skolbarn, äldre, boenden osv).
- Lyft minoritetsfrågor på föräldramöten, på familjecentraler och på mödravården. Platser dit minoriteter söker sig och där och information kan spridas för att fånga upp gruppen tidigt.

- Endast 12 procent av sverigefinnar röstar i valen – hög engagemanget för samhällsbygget. Många har bara gett upp men vi behöver ge dem tron att det spelar roll att engagera sig.
- På arbetsmarknaden ska man fundera på hur man kan locka till sig finsktalande personer.
- Fokusera på tvåspråkig undervisning.

Den nationella minoriteten tornedalingar

Workshopen med tornedalingar, kväner och lantalaiset genomfördes digitalt och åtta deltagare medverkade, fem kvinnor och tre män.³ Alla utom en deltagare hade erfarenhet av olika typer av samråd och möten med det offentliga för att höja kunskapen om tornedalingars villkor i samhället. Alla som medverkade under workshopen hade egen erfarenhet av utsatthet och diskriminering. Samtliga ansåg att kunskapen om och förståelsen för hur tornedalingar, kväner och lantalaiset diskrimineras och osynliggörs måste öka i samhället.

Tema 1 – definition av begreppen diskriminering, utsatthet och hatbrott

Deltagarna var överens om att det är viktigt att använda olika begrepp för att beskriva den historiska utsattheten och diskrimineringen som tornedalingar har upplevt, och som många fortfarande lever med idag. Framför allt ansåg de att det finns en stor osynlighet kring gruppen.

”Jag upplever många gånger att vi liksom inte alls finnas med. Att vi inte har några rättigheter. Det känns som om vi har blivit fräntagna allt och att vi nämns och lyfts så sällan. Så sällan.” (Deltagare 4)

Under begreppsdiskussionen återkom i stort sett alla deltagare till historien. Flera menade att det är oerhört viktigt för allmänheten att känna till hur utsatt och diskriminerad gruppen har varit under århundranden. De menade också att en hel generation lever med trauman från allt som har hänt och som har överförts till kommande generationer. Hos många finns fortfarande en skam över att vara tornedaling efter allt man har varit utsatt för och genomlevt.

”Många har blivit så nedtryckta under så lång tid att de tycker att det är trams att lära sig språket. Och de säger gärna att det är nästan

³ Vi kommer att använda begreppet tornedalingar i texten eftersom det är minoritetens officiella namn.

ingen som kan prata det. Att det inte är ett riktigt språk, att det finns liksom inte. Jag undrar om det har att göra med arbetsstugorna som många i tidigare generationer har upplevt. Det sitter nog i så starkt fortfarande.” (Deltagare 2)

Tema 2 – upplevelsen av diskriminering, utsatthet och hatbrott

Exempel som deltagarna lyfte fram är allt från personliga berättelser till berättelser som de har fått återberättat för sig genom släkt och vänner. Genomgående vittnade deltagarna om en uppgivenhet kring att fortfarande vara osynlig som nationell minoritet, och hur mycket trauma som fortfarande lever kvar hos väldigt många och tar sig uttryck på olika sätt.

Många upplever att de har blivit fråntagna sitt språk, sin kultur och traditioner och att det kommer dröja flera generationer innan tornedalingar känner en stolthet över sitt arv och ursprung. Något som återkommande lyftes fram var statens ansvar för det lidande som många har upplevt och växt upp med, samt hur historien präglar deras liv än idag.

”Vi har ju fått höra mycket att vi är inflyttade, att vi är gäster i vårt eget land. Det är liksom den historien som svenska staten har använt för att beskriva oss som nationell minoriteter. Att vi har flyttat hit, inte att vi har bott här. Vi känner inte att vi tillhör. Vi känner inte att vi har rätt att vara här.” (Deltagare 3)

”Det är ett stort jobb som görs nu för att ge oss upprättelse, med Sanningskommissionen och allt, men det jag inte tror många förstår är hur mycket som har blivit förstört för oss på grund av den historiska beskrivningen. Hur negativt det har påverkat så många generationer. Det kommer ta lång tid att rätta till allt som har blivit fel. Att återigen bygga upp tilliten och tillhörigheten.” (Deltagare 2)

”Den assimileringspolitik som har bedrivits och det aktiva försöket att tvätta bort vårt språk har lett till att nästan ingen i min generation (70-talist) kan prata meänkieli.” (Deltagare 1)

”Men det offentliga utesluter oss fortfarande när det handlar om jakt, fiske och markanvändning. Man säger liksom det handlar inte om er. Man förstår inte att det är en del av vår kultur. Och bara nu i somras släpptes ett delbetänkande där man fortfarande uttrycker sig i termer av att vi är gäster i vårt eget land. Att vi inte har funnits. Men nu

kommer det ju komma mer och mer information, men frågan är vad gör man då, hur ska man hantera allt som har hänt?” (Deltagare 2)

”Jag tycker det är så tragiskt att regeringen säger att vi alla har samma rättigheter och att vi alla är lika mycket värda när jag känner precis raka motsatsen. Vi är längst ner och ingen bryr sig om oss. Vi är fortfarande inte en del av den svenska historien, vi är de inflyttade gästerna som försöker tränga sig på.” (Deltagare 8)

Relationen mellan tornedalingar och samer

”När jag var liten så levde vi och samer tillsammans, sida vid sida. Men nu verkar det som om det är allt större avstånd och man håller sig på sin kant. Det finns mycket konflikter och jag önskar så att vi kommer till en tid då vi kan leva ihop igen. Att vi precis som förr har nytta och glädje av varandra i stället för att bråka om mark och vatten. Staten har ett stort ansvar för detta, för vilka beslut man har tagit och hur man har beskrivit historien. Vi lever ju inte på lika villkor. Vi har inte samma villkor. Vi har inte samma rättigheter. Men vi måste komma till ett samförstånd.” (Deltagare 3)

”Jag är kanske mest arg för att man i skolan inte har någon kunskap om oss tornedalingar alls. Vi nämns i förbifarten men vår historia pratar man sällan eller nästan aldrig om. Det är oftast samernas historia som lyfts och som vi ska lära oss om. Vi blir ett kapitel som man aldrig läser om. Och detta har fått jättestora konsekvenser för mig. För när jag har lyft vår rätt till mark och vatten så har jag ofta blivit kallad för rasist och samehatare. För vi är ju bara gäster och inflyttade. Vi har ju ingen historia som lyfts fram.” (Deltagare 1)

Flera deltagare berättade hur mycket tid, engagemang och kämparanda de måste ha för att hela tiden ”slåss” och kämpa för att tornedalingar ska få sina rättigheter uppfyllda. Flera ansåg att arbetet i kommunerna går långsamt, och inte ens de kommuner som ingår i förvaltningsområden tar det ansvar som de har för att arbeta med de nationella minoritetsfrågorna.

”Vi kämpar fortfarande för så mycket. För att få resurser, för att synliggöra vårt språk och vår kultur. För att överhuvudtaget ha en röst. Och vi är trötta på att hela tiden kämpa för att vi inte ska försvinna.” (Deltagare 5)

”Men vi ser att arbetet i kommunerna är så tätt kopplat till eldsjälar. Om det finns en person som är intresserad av frågorna, ja då lyfts de fram, annars försvinner de helt. Så arbetet i kommuner måste stöttas upp mycket mer.” (Deltagare 3)

"Jag har precis fått veta att jag är tornedaling. Jag är ett av de barnen som inte finns. Jag har inte fått lära mig språket, kulturen eller traditionerna precis av den anledning som ni alla redan har nämnt. Jag har helt gått miste om mitt ursprung och jag har inte alls med mig den historien som ni har berättat idag. Som tredje generation har ju jag inte fått ta del av någonting. Mina föräldrar kan inte språket och de har inte kunnat lära mig, så ingenting av min kultur, av mitt arv finns kvar för mig att ta del av. Jag känner mig liksom inte som en del av mitt eget land." (Deltagare 8)

"Det är otroligt svårt att revitalisera språket och bibehålla kunskap om minoriteten om det inte finns ekonomiska resurser. Om ledningen inte väljer att prioritera frågan. Det räcker inte bara med att det står i verksamhetsplanen att vi ska arbeta med nationella minoriteter, om det i praktiken inte finns några resurser knutna till arbetet." (Deltagare 1)

"Okunskapen är fortfarande så stor. Vi slåss ju många gånger bara för att förklara för olika tjänstepersoner att meänkieli är ett eget språk. Många tror ju att det är finska, att det är samma sak. Så det är klart att det är svårt att bevara och utveckla språket och kulturen när vi fortfarande så många gånger är på stadiet av att förklara att det är ett eget språk." (Deltagare 5)

Avsaknad av språket var något som återkom under workshopen. Alla menade att det är väldigt viktigt att förstå hur utsattheten har lett till att minst två generationer har valt att inte lära sina barn att prata meänkieli, för att de ville skydda dem mot diskriminering och utsatthet. De hade fått lära sig att deras språk och kultur inte är värda att lära sig eller att överföra vidare till sina barn och barnbarn.

"Jag och min man bytte vårt efternamn 1958 för att inte bli utsatta för kränkningar och diskriminering. Vi bytte efternamn för att vi inte ville att våra barn skulle bli utsatta för det som vi själva fick uppleva. Vi pratade aldrig språket framför barnen, vi pratade det bara när vi inte ville att barnen skulle förstå. Och det är fortfarande en stor sorg hos mig. Men vi växte upp med att det inte var värt att prata vårt språk." (Deltagare 4)

"Min pappa har varit i arbetsstuga och har fått lida jättemycket. Det är en sorg för alla föräldrar som bara fick träffa sina barn två gånger om året. Detta har påverkat även mig. Jag avskyr det som de har blivit utsatta för. Pappa har valt att aldrig prata med oss om vad som hände i arbetsstugan. Det är först de senaste tio åren som han har berättat vissa saker. Och det blir så tydligt hur han har blivit behandlat och hur det har påverkat honom. Han hade så mycket talang, men fick aldrig

utveckla något. Han blev inte bra varken på svenska eller meänkieli. Och de lärde oss aldrig språket.” (Deltagare 2)

”Barn fick ju inte ens leka på sitt språk, då fick de stå i skamvrån. Det är liksom det som våra föräldrar bär med sig, så det kanske inte är konstigt att de ville förskona oss från allt. I stället blev vi historielösa.” (Deltagare 7)

”Jag minns att jag som barn blev kallad till katedern för att lärarinnan blev arg på mig. Och där framme sa hon du kan inte matte för att dina föräldrar är finnar. Och än idag hatar jag matte och än idag gör det ont i mig, att bli bemött på det sättet. Jag klarar mig bra idag, men detta sitter så hårt i. Jag har inte kunnat berätta det här för någon.” (Deltagare 6)

”Det är så intressant det här. Jag har alltid använt språket, sedan jag var liten, meänkieli var mitt första språk. Det har alltid varit nära hjärtat och jag har känt en speciell koppling till det. Men det fanns inte i min världsbild att jag skulle lära min dotter språket. Jag talade aldrig meänkieli med henne när hon var liten. Men sedan kom jag på att kanske skulle det vara bra och då försökte jag via skolan men meänkieli fanns inte, så hon fick lära sig finska.” (Deltagare 1)

Vad blir konsekvenserna av diskriminering, utsatthet och hatbrott?

Det är tydligt att samtliga deltagare upplever att historiska händelser och den enorma känslan av utsatthet och marginalisering har fått konsekvenser. Deltagare nämner både skam, smärta, sorg och en känsla av att få kraft för att kämpa för något större.

”Hos mig har nog allt detta väckt en jävlar anamma. Jag har alltid en pin med den tornedalska flaggan. Jag pratar om vår historia så fort jag får tillfälle och möjlighet. Jag berättar allt det fantastiska som finns i vår kultur och om våra traditioner. Särskilt för barn och unga. Jag har skaffat mig kunskap och vill verkligen använda den kunskapen för att lyfta och stärka alla våra minoriteter i synnerhet min egen. Jag letar alltid efter bra saker, men jag glömmer aldrig vår historia.” (Deltagare 7)

”Jag själv känner en skam över att jag inte behärskar skriftspråket, men många vågar inte ens försöka att skriva eller börja prata för att de tycker att det är för svårt. Framför allt finns det en skam hos den nya generationen att de inte vågar prata språket. Det finns en spärr. Många är rädda för att de ska uttrycka sig fel, blir generade.” (Deltagare 3)

”Det är liksom fortfarande många som inte vågar prata språket. Det är som om de tror att det är fel att prata och använda vårt språk. De

säger till mig att det är bra att jag pratar med mina barn, men de själva vill inte använda det.” (Deltagare 2)

Tema 3 – vad kan olika aktörer som kommuner, regioner och myndigheter göra för att skapa förändring?

Samtliga deltagare fick under workshopen möjlighet att skriva ner sina egna tankar, reflektioner och förslag på olika åtgärder som olika offentliga aktörer kan göra för att motverka diskriminering, utsatthet och hatbrott och skapa förändring. Mycket av detta är redan känt sedan tidigare och lyfts återkommande i olika samrådssammanhang och uppföljningar. EmergaLab har samlat dessa och redovisar dem nedan. Texten nedan är alltså deltagarnas egna svar på vad olika aktörer kan/behöver göra för att skapa förändring. EmergaLab har inte skrivit om texten utan enbart kategoriserat i olika områden. Således kan punktlistan läsas som citat från deltagare som har medverkat i workshopparna.

Stärk tornedalingars rättigheter på högsta beslutande nivå

- Enda sättet att förhindra diskriminering är att alla människor får samma rättigheter.
- Alla som arbetar för staten måste ge alla människor i Sverige samma rättigheter, absurt att samer som är renskötare får särbehandling.
- Det är viktigt att alla har kunskap om vad det betyder att alla har ett lika värde. Det är viktigt att ständigt påminna om detta.
- En förutsättning för att utveckla arbetet är att nationella minoriteter får samma ekonomiska förutsättningar. Annars är det inte på lika villkor och det skapas ännu större ojämlikhet.
- Ta minoritetslagstiftningen på allvar. Detta gäller särskilt kommuner som ingår i förvaltningsområdet för meänkieli. Det är fortfarande alldeles för lite kunskap och förståelse hur man kan arbeta utifrån lagstiftningen.
- Lyft fram högtidsdagar för alla minoriteter.
- Det är viktigt att föra in frågorna direkt i verksamhetsplanerna.
- Uppföljning och styrning. Regelbunden uppföljning gör att man kan rätta till och ändra riktning i minoritetspolitiken.

Kompetensutveckla

- Utbilda personal inom skola och omsorg.
- Utbilda kommunanställda om alla nationella minoriteter.
- Ekonomiska resurser till kommunerna. Vi behöver utbildade minoritetslärare och läromedel på meänkieli.
- Damma av Jarmo Lainios utredning om nationella minoritetsspråk i skolan och gör något av den.
- Väldigt viktigt att få tala sitt språk, meänkieli, i äldreomsorgen.
- I lärarutbildningen ska samtliga studenter få kunskap om nationella minoriteter, oavsett vilken nivå eller i vilka ämnen man ska undervisa i.
- I läroplanen ska det tydligare stå om samtliga nationella minoriteter. Det ska vara obligatorisk undervisning.
- Lägg in tre timmars modersmålsundervisning per vecka. Forskning har visat att detta är miniminivå för att lära sig ett språk.
- Anställningar. Meritera meänkieli i arbeten som berör minoriteter.
- Fråga våra kommuner om meänkieli är ok att kolla upp vid anställning (för att kunna använda språkkompetens i kommunen).

Övrigt som samhället kan göra för att stärka gruppen

- Ge tillbaka Orts-/sjö-/bergsnamn på meänkieli i vårt område.
- Lyfta även vår minoritet på Nordiska museets beskrivning av Norrland.
- Skapa ett museum för tornedalingar/kväner/lantalaiset.

Vad kan vi tornedalingar själva göra?

- Skapa historiegrupper i våra lokalföreningar.
- Prata vårt språk och lära våra barn att prata språket.
- Berätta om Tornedalen på arbetsplatsen, dela kunskap om vår kultur och våra traditioner.
- Be vår lokalförening om informationsstund om vad som händer politiskt i norr.
- Släktforska mer för att få lära oss om vår historia.

Reflektioner från EmergaLab

Det finns en tendens att kvalitativa studier av denna typ avfärdas lätt på grund av för lågt antal deltagare, liten trovärdighet och att det är svårt att styrka och belägga med siffror. Fokuserar man på till exempel diskriminering hamnar man lätt på antal ärenden och fall. Det fångar inte upp den vardagliga känslan av utsatthet de lever med, som många gånger handlar om att inte vara välkommen. Att mäta, analysera och utvärdera är viktigt, men många gånger värdesätts data som kan kvantifieras och som kan visa på mönster och fenomen över tid. Berättelser som har kommit fram i denna studie kan lätt bli av dogmatiska proportioner som många inte vet hur de ska hantera och använda för att driva förbättringsarbete. Många är vana vid att kunskap paketeras i form av siffror och staplar som lätt ger en överskådlig bild och data som vi kan presentera, diskutera och hitta olika lösningar på.

Deltagarnas berättelser ger en ökad förståelse för varför olika grupper i samhället inte känner tillit och tillhörighet. Om inte de som har bott i landet i mer än 500 år, som har lagstadgade rättigheter att behålla sitt språk, sin kultur och sina traditioner känner sig som en del av samhället, hur ska andra som levt här i några decennier kunna göra det? Det är en fråga som är viktig att lyfta och fundera på i arbetet med nationella minoriteter, integration och mångfald.

Kvalitetsarbete har under de senaste årtionden kommit att handla alltmer om effektivitet och stärkt resultatfokus. Det handlar många gånger om en minimistandard som ska visas utåt, snarare än att fokusera på att förbättra och utveckla verksamheten för att möta de rättigheter och behov som nationella minoriteter har. Detta kräver i stället ett rättighetsbaserat arbete som utgår från individerna/grupperna och har dessa i fokus.

Kanske är detta en av många förklaringar till att arbetet med nationella minoriteter ofta ned- eller bortprioriteras. Arbetet kräver kunskap, långsiktiga mål, resurser i form av personal, insatser och så vidare. Det kräver att vi går bortom traditionellt sätt att driva kvalitetsarbete på och i stället börjar bygga en kultur med fokus på värdighet, likvärdigt bemötande och respekt. Något som är så självklart och samtidigt fortfarande för många nationella minoriteter så sällsynt.